

e1 Ekonomické listy

05 | 2011

3 Měření regionálního HDP:
důchodový a produkční přístup

14 Dopad ekonomické recese na ekonomickou
aktivitu cizinců v České republice

26 Inovační politika v postlisabonské situaci

45 Sustainability Reporting in Romania and in the
Czech Republic: A Comparative Study

Obsah

Recenzované odborné stati

Měření regionálního HDP: důchodový a produkční přístup	3
Ing. Jaroslav Kahoun	
Dopad ekonomické recese na ekonomickou aktivitu cizinců v České republice	14
Ing. Tomáš Pavelka, Ph.D.	
Inovační politika v postlisabonské situaci	26
Doc. Ing. Karel Müller, CSc.	
Sustainability Reporting in Romania and in the Czech Republic: A Comparative Study	45
Ing. Irena Jindřichovská, CSc., Mgr. Irina Purcarea	

Měření regionálního HDP: důchodový a produkční přístup

Ing. Jaroslav Kahoun

Pro porovnávání regionálních disparit ekonomické výkonnosti se nejčastěji používá ukazatel regionálního hrubého domácího produktu vztahovaný na jednoho obyvatele. V rámci strukturální politiky Evropské unie se uvedený indikátor dlouhodobě využívá jako nejvýznamnější kritérium pro alokaci finančních prostředků na podporu zaostávajících regionů, a to i přesto, že ukazatel nenabízí jednoznačnou interpretaci míry regionálního bohatství ve smyslu blahobytu obyvatelstva regionů. Regionální HDP je třeba chápat pouze jako ukazatel ekonomické výkonnosti na určitém teritoriu, zatímco regionální disparity v blahobytu lépe vystihuje ukazatel čistého disponibilního důchodu sektoru domácností. Analýze regionálních disparit u obou zmíněných ukazatelů, jejich odlišností ve vývoji v čase a v metodických aspektech s důrazem zejména na specifika regionálního disponibilního důchodu sektoru domácností se věnovaly některé příspěvky Centra ekonomických studií (CES VŠEM) v loňském roce (viz Kahoun, 2010). Tento článek si klade za cíl zaměřit se na samotnou problematiku metodického vymezení ukazatele regionálního HDP, tedy nikoli na jeho srovnání s jinými ukazateli nebo na jeho omezené vypovídací schopnosti, ale především na používané metody sestavení a existující koncepční pojetí ukazatele regionálního HDP vycházejícího z regionálních účtů v České republice a platných pravidel v rámci EU. Východiskem pro tento příspěvek je předpoklad, že pro metody regionální alokace HDP se nabízí více různých koncepčních přístupů,

kteří nejen, že mohou být v různých zemích používány různě, ale mohou rovněž ve stejné zemi nabídnout odlišné regionální struktury celkového ekonomického výkonu, který regionální HDP vyjadřuje.

Obecně platná pravidla pro regionální alokaci HDP

Pro výpočet makroekonomických ukazatelů na regionální úrovni nejsou dostačující údaje za institucionální jednotky (právní subjekty), se kterými se jinak běžně pracuje při sestavování národních účtů. Potřebné jsou údaje za jednotlivé místní jednotky, resp. samostatná pracoviště institucionálních jednotek. Potřebné údaje za místní jednotky jsou z hlediska jejich rozsahu často nedostupné, mnohdy ani nelze údaje o potřebných regionálních transakcích zachytit. Z tohoto důvodu používá statistika regionálních účtů některé specifické přístupy k regionální alokaci HDP.

Metody regionalizace ukazatelů národních účtů, které připouští standard ESA 1995 (Evropský systém účtů), jsou následující:

- **metoda bottom-up** – je založena na potřebných informacích o místních jednotkách, které jsou rezidenty v daném regionu (např. ukazatele produkce a mezispotřeby pro výpočet HPH), postup výpočtu pak kopíruje postup použitý v národních účtech;
- **metoda top-down** – je založena na úhrnných údajích národních účtů, které se prostřednictvím zvoleného klíče – úzce souvi-

sejícího ukazatele – rozvrhují do regionů (např. přidaná hodnota podle struktury náhrad zaměstnancům);

- **metoda pseudo-bottom-up** – potřebné agregáty vznikají jako odhad za místní jednotky z úrovně institucionální nebo činnostní jednotky (obdobu top-down metody aplikované z nejnižší možné úrovně);
- **metoda pseudo-top-down** – národní údaje se rozvrhují do regionů na základě příbuzného, avšak ne příliš úzce souvisejícího ukazatele;
- **smíšená metoda** – vzniká kombinací více přístupů a je běžnou praxí ve většině zemí EU.

K odhadu regionálního hrubého domácího produktu, stejně jako na národní úrovni, lze teoreticky použít tři základní přístupy: produkční (výrobní) přístup, důchodový přístup a výdajový přístup.

Produkční (výrobní) přístup měří regionální hrubý domácí produkt v tržních cenách jako součet hrubé přidané hodnoty v základních cenách a daní z produktů snížených o příslušné dotace. Hrubá přidaná hodnota v základních cenách se zjišťuje jako rozdíl mezi produkcí v základních cenách a mezispotřebou v kupních cenách. Ukazatele tržeb, aktivace a nákladů, které jsou předpokladem

pro výpočet hrubé přidané hodnoty za podnikatelské subjekty (resp. pro odhady jejich produkce a mezispotřeby), jsou však v ČR, a velmi často i v jiných zemích, dostupné pouze za institucionální jednotku jako celek. Takřka žádný problém nepředstavuje regionální ocenění mezispotřeby, protože náklady spojené s aktivitou jednotlivých místních jednotek jsou obvykle přesně známy, ale zásadní komplikace mohou vyvstat při snaze určit hodnotu produkce některých místních jednotek. Významným omezením u multiregionálních organizací se tak jeví např. problematičnost ocenění produkce za místní jednotky v typickém případě, kdy administrativní jednotka podniku sídlí v jednom regionu a kompletní výrobní aktivita podniku je umístěna v jiném regionu (nelze přiřadit tržby ke konkrétní jednotce).

Důchodový přístup určuje regionální hrubý domácí produkt v tržních cenách prostřednictvím agregace proměnných na účtu tvorby důchodů, tj. náhrad zaměstnancům, hrubého provozního přebytku a daní z výroby v regionálním členění (bez příslušných dotací). Informace ohledně náhrad zaměstnancům a zaměstnanosti v členění podle odvětví jsou často k dispozici na regionální úrovni. Tyto informace slouží při odhadu hrubé přidané hodnoty podle odvětví, a to buď přímo nebo prostřednictvím výrobního přístupu. In-

Regionální HDP výrobní metodou	Postup regionalizace	Slabá místa
= regionální produkce	Regionální informace o tržbách za prodej výrobků a služeb, tržbách za prodej zboží po odečtení nákladů vynaložených na prodané zboží, změně stavu vnitropodnikových zásob vlastní výroby a produkci pro vlastní konečné užití	Problémem je ocenění produkce za místní jednotky u multiregionálních organizací (např. ústředí společností, místní jednotky vykonávající pouze administrativní činnosti)
- regionální mezispotřeba	Regionální informace o spotřebě materiálu, energie a výdajích za služby vynaložených na tvorbu produkce	Obvykle nejsou
+ regionální čisté daně na produkty (nejsou v odvětvovém členění)	Obvyklý postup regionalizace je prováděn v proporcí celkové regionální HPH	Obvykle nejsou

Pramen: vlastní zpracování.

Regionální HDP důchodovou metodou	Postup regionalizace	Slabá místa
= regionální náhrady zaměstnancům vyplacené rezidentskými místními jednotkami	Informace jsou obvykle dostupné v členění za místní jednotky a regiony	Obvykle nejsou
+ regionální hrubý provozní přebytek a smíšený důchod	Pomocné klíče pro regionalizaci (ve struktuře příbuzných ukazatelů)	Představuje největší problém důchodové metody – otázka zachycení provozních přebytků v sídlech společností/v místních jednotkách
+ regionální spotřeba fixního kapitálu	Informace lze teoreticky šetřit za místní jednotky a regiony	V mnoha zemích nejsou dostupné údaje v regionálním členění
+ čisté daně na produkci a dovoz (daně minus dotace)	Informace lze teoreticky šetřit v členění za regiony	V mnoha zemích nejsou dostupné údaje v regionálním členění

Pramen: vlastní zpracování.

formace o hrubém provozním přebytku se naproti tomu jeví být největší slabinou regionální alokace HDP důchodovým přístupem, obecně totiž nejsou k dispozici v členění podle regionů. Informace o hrubém provozním přebytku tržních výrobců lze odvodit z podnikového účetnictví, ovšem ani v národních účtech za ČR se tento přístup nevyužívá. Členění podle institucionálních sektorů a regionů není obvykle ve většině zemí k dispozici. To komplikuje použití důchodového přístupu k odhadu regionálního hrubého domácího produktu (viz dále).

Daně z výroby (snížené o příslušné dotace) se skládají z daní z produktů (bez dotací) a dalších daní z výroby (bez dotací). Účetní rozvržení daní z produktů (snížených o dotace) je předmětem

jednotné metodiky podle ESA, která připouští regionální alokaci ve struktuře celkové zjištěné regionální hrubé přidané hodnoty. U ostatních daní z výroby (bez příslušných dotací) mohou být k dispozici informace v členění podle odvětví, např. z podnikatelských šetření nebo na základě přehledu určitého druhu daně nebo dotace v podrobném členění. Tyto údaje mohou být klíčem pro účetní rozvržení hrubé přidané hodnoty i podle regionů.

Výdajový přístup se k měření regionálního hrubého domácího produktu nepoužívá z důvodu nedostatku informací. Mezi příklady nedostatku údajů patří přímé informace o meziregionálním členění vývozu a dovozu, problematická je rovněž konečná spotřeba z hlediska dostup-

Regionální HDP výdajovou metodou	Postup regionalizace	Slabá místa
= regionální konečná spotřeba domácností	Informace z výběrových šetření u domácností, alternativně informace z administrativních zdrojů	V mnoha zemích nejsou dostupné údaje v regionálním členění (problém reprezentativnosti u výběrových šetření)
+ regionální vládní výdaje	Informace z administrativních zdrojů	V mnoha zemích nejsou dostupné údaje v odpovídajícím regionálním členění
+ tvorba hrubého kapitálu (investice + změna zásob)	Informace obvykle jsou nebo mohou být dostupné v členění za místní jednotky a regiony	Potřeba odhadnout změnu stavu zásob
+ regionální čistý vývoz	Informace o meziregionálním dovozu a vývozu	Představuje největší problém výdajové metody – hlavní důvod, proč se v zemích EU nepoužívá

Pramen: vlastní zpracování.

nosti regionálních údajů. Náklady, administrativní náročnost a zatěžování respondentů dotazy by v případě potřeby zjistit meziregionální export a import byly neúměrné, proto výdajový přístup při regionálním výpočtu HDP žádný stát v EU nepoužívá.

Metoda výpočtu regionálního HDP v České republice

Výpočet regionální hrubé přidané hodnoty v ČR probíhá **výrobní metodou** za sektor nefinančních podniků a podnikatele v sektoru domácností. Regionální ukazatele o produkci a mezispotřebě se získávají ze stejných zdrojů dat, které se používají pro výpočet na národní úrovni. Výpočet probíhá v podrobnosti dvoumístně členěné OKEČ (NACE) a samostatný přístup regionalizace je aplikován k některým metodickým úpravám národních účtů: imputovanému nájemnému a spotřebě fixního kapitálu za silnice, dálnice, místní komunikace a železniční dopravní cestu.

Převažujícím přístupem u výrobní metody je pseudo-bottom-up postup regionalizace. Tento postup spočívá na odhadech údajů za místní činnostní jednotky formou rozvrhování údajů za jednotlivé podniky. Jedná se o klíčování agregovaného údaje, nikoli však celostátních úhrnů v odvětvovém členění, ale souhrnných údajů za jednotlivou institucionální jednotku. Jako klíč slouží mzdové prostředky. Získají se tak údaje za jednotlivé místní činnostní jednotky, které pak jsou agregovány k získání regionálního souhrnného údaje stejným způsobem jako klasickou metodou bottom-up.

Metodou pseudo-bottom-up, resp. bottom-up je uvedeným způsobem regionalizována hrubá přidaná hodnota nejvýznamnějších institucionálních sektorů: nefinančních podniků (S.11) a domácností (S.14), tedy zhruba 70 % celkové národní HPH. K regionální alokaci hrubé přidané hodnoty

ostatních organizací (finančních, vládních a neziskových institucí – S.12, S.13 a S.15) slouží objemy mzdových prostředků v členění podle jednotlivých typů výkazů v potřebném odvětvově-regionálním členění. Struktura objemu mzdových prostředků je použita jako klíč top-down metody pro regionální alokaci zbývající (mimo sektory nefinančních podniků a podnikatelů v sektoru domácností) zjištěné hrubé přidané hodnoty v národních účtech – přesněji hodnoty před započtením všech metodických a jiných úprav provedených při konečném sestavení národních účtů. Čistá metoda top-down na základě mzdových prostředků je tímto způsobem aplikována u zhruba 16 % HPH.

Po sečtení všech regionálně zjištěných hodnot zůstává stále ještě takřka jedna desetina hrubé přidané hodnoty z národních účtů nerozdělena. Jde o část metodických úprav vázaných ke konkrétní tvorbě již zjištěné regionální HPH (mimo imputované nájemné a spotřebu fixního kapitálu za vládní sektor) a dále úprav na úplnost zachycení ekonomiky – patří sem záměrné zkeslování, šedá ekonomika, nelegální ekonomika, údaje za jednotky nepodléhající zjišťování apod. Tyto údaje jsou regionálně alokovány podle struktury zjištěné regionální hrubé přidané hodnoty v rámci každého odvětví. Jedná se většinou o odhady provedené na národní úrovni bez možnosti současně dostupných a kvalitních regionálních dat. Odhady totiž pracují i na národní úrovni se značnou mírou nepřesnosti dat. Do budoucna se však přesto počítá se samostatnými regionálními odhady alespoň u nelegální ekonomiky.

Regionální HDP důchodovou metodou

Jak již bylo uvedeno, probíhá v ČR výpočet převažující části regionální HPH výrobní metodou. Pro regionální určení produkce místních jednotek za multiregionální organizace (organizace s pracovišti ve více krajích) slouží struktury cel-

kových objemů mzdových prostředků vyplacených těmito organizacemi v jednotlivých krajích. Do výpočtu výrobní metodou tak vstupuje touto formou klíčový ukazatel důchodové metody výpočtu HDP – náhrady zaměstnancům. Tento mix přístupů není v rozporu, protože náhrady zaměstnancům tvoří největší díl hrubé přidané hodnoty (49,3 % v roce 2009) a jsou snadno zjištělné po regionech, zatímco kvalitativně nejlépe zjištělnými údaji za podniky ze statistických šetření jsou ukazatele charakterizující výrobní metodu, resp. produkci a mezispotřebu (výnosy a náklady), pro které je tak třeba v regionálních účtech najít pouze klíč k alokaci za multiregionální organizace – těmi jsou právě struktury mzdových prostředků.

Alternativním přístupem by mohlo být provádění výpočtu regionální hrubé přidané hodnoty přímo důchodovou metodou, avšak kromě náhrad zaměstnancům by v tomto případě bylo potřeba pracovat mj. s informacemi o regionální spotřebě fixního kapitálu a provozním přebytku, které tvoří další významný pilíř důchodové skladby hrubé přidané hodnoty.

Na příkladu roku 2009 je v následujícím textu proveden **experimentální propočet důchodových složek regionální hrubé přidané hodnoty** za kraje České republiky. Za předpokladu, že bilance výrobní a důchodové metody musí být v rovnováze, je v důchodové metodě provozní přebytek a smíšený důchod roven rozdílu mezi celkovou HPH zjištěnou výrobní metodou (resp. oficiální publikovanou ČSÚ) a zbývajících odhadnutými složkami důchodové metody (tj. náhrady zaměstnancům, spotřeba fixního kapitálu a čisté daně na produkci a dovoz).

Zatímco regionální hrubá přidaná hodnota je známa z regionálních účtů, stejně jako regionální **náhrady zaměstnancům**, jejichž regionální struktury jsou součástí povinně poskytovaných dat v rámci transmisního programu ze strany ČSÚ do EUROSTATU, je potřeba navíc provést regionální odhady spotřeby fixního kapitálu a čistých daní na produkci a dovoz.

Spotřeba fixního kapitálu není v regionálním členění za místní jednotky šetřena v podnikovém výkaznictví ČSÚ a její regionální hodnoty prakticky nelze se současnými datovými zdroji stanovit. Z těchto důvodů je potřeba najít vhodný klíč pro regionální rozvržení hodnot z národních účtů metodou top-down. Součástí tradičních statistických ukazatelů regionálních účtů je tvorba hrubého fixního kapitálu, k jehož regionalizaci se na ČSÚ využívá v datových zdrojích již historicky dostupných údajů o regionálním pořízení hmotného a nehmotného majetku. Lze přitom současně vycházet z předpokladu, že regionální struktury spotřeby fixního kapitálu jsou velmi blízké regionálním strukturám historických kumulovaných hodnot pořízeného majetku (odepisován může být pouze majetek, který byl někdy v minulosti pořízen s tím, že čím delší časová řada je dostupná pro kumulaci, tím blíže se dostaneme k regionální struktuře ukazatele, který chceme odhadnout). Pro zpřesnění je možné rovněž pracovat s národními cenovými indexy přečeňujícími historické údaje o pořízení majetku a současně by bylo přínosné pracovat se strukturovanými délkami času odepisování majetku v závislosti na jeho druhu a roku pořízení. V tomto experimentálním propočtu se však pro zjednodušení vycházelo pouze z celkových

Regionální hrubý provozní přebytek a smíšený důchod = regionální hrubá přidaná hodnota – regionální náhrady zaměstnancům vyplacené rezidentskými místními jednotkami – regionální spotřeba fixního kapitálu – čisté daně na produkci a dovoz (daně mínus dotace)

nepřeceněných kumulovaných hodnot pořízení majetku, a to v letech 1993–2008, pro něž jsou údaje z ČSÚ dostupné. Tyto hodnoty následně sloužily jako váhy pro regionální distribuci spotřeby fixního kapitálu.

Další položkou, kterou je třeba odhadnout v regionální struktuře metodou top-down, jsou **čisté daně na produkci a dovoz** (daně mínus dotace na produkci a dovoz). V tomto případě lze zvolit ekvivalentní postup, který je doporučen EU-ROSTATem v případě výrobní metody u čistých daní na produkty, byť se nejedná o stejné položky. Ten připouští regionální alokaci čistých daní na produkty ve struktuře celkové hrubé přidané hodnoty v regionech (resp. regionálních podílů HPH na celkové národní hodnotě). Tento postup se připouští proto, že ve většině zemí obvykle

nejsou regionální údaje o daních na produkty dostupné a v případě daní na produkci a dovoz tomu ve většině případů není jinak (stejně tak v České republice). Jelikož však regionální alokace čistých daní je provedena za každé odvětví samostatně, jsou výsledné regionální struktury od HPH velmi odlišné vzhledem k odvětvově nerovnoměrnému rozvržení daní a dotací na produkci (např. největší díl dotací se soustředí v odvětví zemědělství, což se projevuje na nižším podílu Prahy na celku ČR u čistých daní na produkci).

Zbývající hodnotu k dosažení celkové HPH představuje **čistý provozní přebytek**. V tabulce 1 jsou uvedeny absolutní výše jednotlivých důchodových složek hrubé přidané hodnoty v krajích a na obrázku 1 pak struktura hrubé přidané hodnoty v členění podle těchto jednotlivých složek

Tabulka 1 ►

Hodnoty důchodových složek regionální¹ HPH v roce 2009 (v mil. Kč)

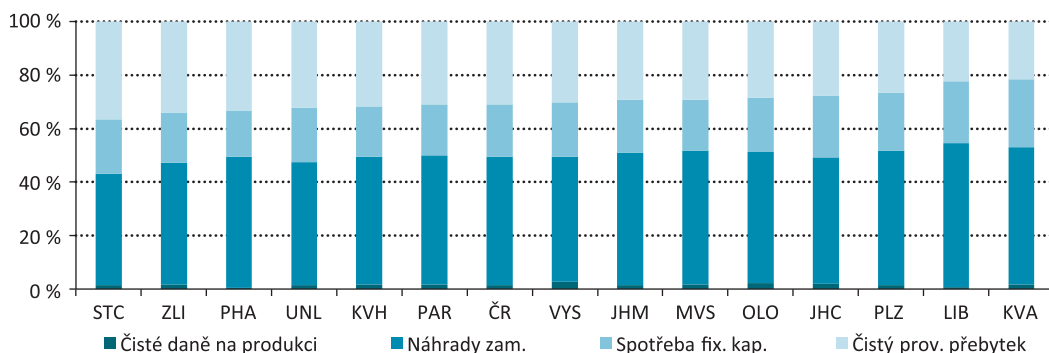
Experimentální propočet	Náhrady zam. D.1	Spotř. fix. kapitálu K.1	Čisté daně D.2-D.3	Hrubá př. hodnota B.1g	Čistý prov. přebytek B.2n
Česká republika	1 607 525	654 553	-45 586	3 257 952	1 041 460
Hlavní město Praha	421 302	147 036	-3 511	850 577	285 751
Středočeský kraj	151 820	74 120	-5 377	353 323	132 762
Jihočeský kraj	83 798	41 296	-3 672	170 602	49 179
Plzeňský kraj	79 867	34 338	-2 496	153 893	42 183
Karlovarský kraj	34 320	17 008	-1 159	64 648	14 480
Ústecký kraj	98 209	43 395	-2 958	207 095	68 450
Liberecký kraj	51 732	21 973	-735	94 528	21 558
Královéhradecký kraj	71 746	28 307	-2 648	145 109	47 704
Pardubický kraj	66 440	26 275	-2 494	132 808	42 586
Vysočina	61 874	27 202	-3 619	125 365	39 908
Jihomoravský kraj	173 629	69 761	-5 479	341 145	103 233
Olomoucký kraj	77 221	31 843	-3 469	150 230	44 635
Zlínský kraj	71 967	29 294	-2 701	152 472	53 912
Moravskoslezský kraj	163 599	62 706	-5 267	316 158	95 120

Pramen: ČSÚ, experimentální výpočty.

¹ Porovnávanými regiony v tomto příspěvku jsou kraje ČR (NUTS 3 dle klasifikace EU), ČSÚ publikuje také regionální údaje podle úrovně NUTS 2 (NUTS – mezinárodní klasifikace územních jednotek ke statistickým účelům).

Obrázek 1 ▶

Struktura HPH – podíly složek důchodové metody v krajích ČR v roce 2009 (řazeno podle výše podílu provozního přebytku na HPH)

Pramen: ČSÚ, experimentální výpočty.

v řazení podle výše podílu provozního přebytku na HPH v roce 2009 – tedy v roce největšího poklesu ekonomického výkonu od dob hospodářské transformace.

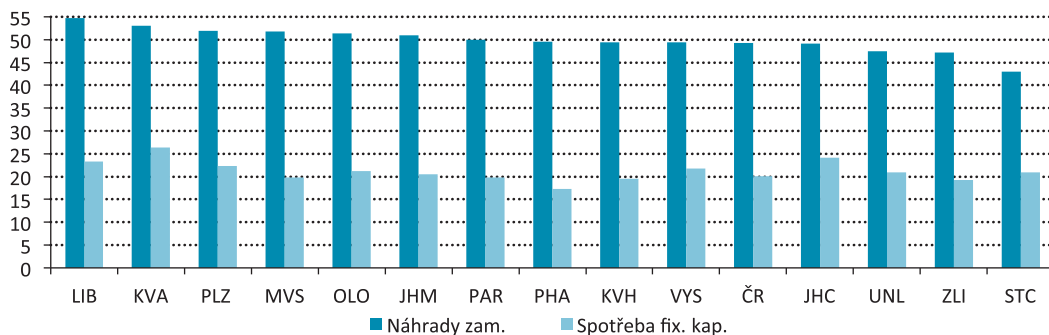
Výsledky potvrzují logická očekávání, že v regionech méně zasažených ekonomickou krizí v letech 2008 a 2009 (Praha, Středočeský kraj) byl provozní přebytek relativně nejvyšší, zatímco v regionech více zasažených globální re-

cesí (Karlovarský, Liberecký a Plzeňský kraj) byl podíl provozního přebytku na HPH nejnižší, byť to neplatilo zcela ve všech případech. Dá se předpokládat, že v situaci ekonomického útlumu se firmám nejprve snižoval provozní přebytek a teprve potom snižovaly mzdy či propouštěly své zaměstnance.

Na obrázku 2 jsou znázorněny kraje v pořadí podle podílu náhrad zaměstnancům na hrubé

Obrázek 2 ▶

Porovnání podílů náhrad zaměstnancům a spotřeby fixního kapitálu na HPH v % (pracovní a kapitálové části hrubé přidané hodnoty)

Pramen: ČSÚ, experimentální výpočty.

přidané hodnotě a pro porovnání druhý sloupec znázorňující podíl spotřeby fixního kapitálu na hrubé přidané hodnotě. Tyto dva ukazatele představují pracovní a kapitálovou část HPH, odráží vliv a míru zapojení obou těchto výrobních faktorů. Pořadí krajů na obrázku je do jisté míry obrácené oproti obrázku 1, jelikož na regiony s vysokým podílem provozního přebytku (kritéria řazení v obrázku 1) připadá menší podíl mezd a spotřeby kapitálu. Větší vybavenost a význam kapitálu oproti mzdám se dá předpokládat v průmyslových regionech a menší v regionech s převahou služeb (Praha). Vysoký podíl spotřeby fixního kapitálu vykazují kraje Karlovarský, Plzeňský, Liberecký a Vysočina, specifikem je kraj Jihočeský, kde se výrazně projevuje vliv kapitálové vybavenosti v energetice (Temelín), podobný vliv hraje významnou roli i na Vysočině (Dukovany).

Problematika regionální alokace provozního přebytku

V tabulce 2 je v posledním sloupci zachycena regionální struktura čistého provozního přebytku tak, jak vychází za předpokladu bilanční rovnováhy důchodové a výrobní metody (resp. metody využívané v ČR) provedené v předchozím experimentálním výpočtu, přičemž výrobní metoda je v tomto případě považována za určující pro celkovou výši hrubé přidané hodnoty. Na straně výrobní metody je však třeba brát ohled na to, že z důvodu omezených datových zdrojů je použita při výpočtu regionální hrubé přidané hodnoty za multiregionální organizace metoda pseudo-bottom-up (vycházející z regionálních struktur mzdových prostředků jednotlivých firem). To však kromě jiného znamená, že všechny položky důchodového výpočtu HDP jsou za tento typ organizací regionalizovány rovněž ve

Tabulka 2 ▶

Regionální struktury důchodových složek HPH v roce 2009 (v %)

Experimentální propočet	Náhrady zam. D.1	Spotř. fix. kapitálu K.1	Čisté daně D.2–D.3	Hrubá př. hodnota B.1g	Čistý prov. přebytek B.2n
Česká republika	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Hlavní město Praha	26,2	22,5	7,7	26,1	27,4
Středočeský kraj	9,4	11,3	11,8	10,8	12,7
Jihočeský kraj	5,2	6,3	8,1	5,2	4,7
Plzeňský kraj	5,0	5,2	5,5	4,7	4,1
Karlovarský kraj	2,1	2,6	2,5	2,0	1,4
Ústecký kraj	6,1	6,6	6,5	6,4	6,6
Liberecký kraj	3,2	3,4	1,6	2,9	2,1
Královéhradecký kraj	4,5	4,3	5,8	4,5	4,6
Pardubický kraj	4,1	4,0	5,5	4,1	4,1
Vysočina	3,8	4,2	7,9	3,8	3,8
Jihomoravský kraj	10,8	10,7	12,0	10,5	9,9
Olomoucký kraj	4,8	4,9	7,6	4,6	4,3
Zlínský kraj	4,5	4,5	5,9	4,7	5,2
Moravskoslezský kraj	10,2	9,6	11,6	9,7	9,1

Pramen: ČSÚ, experimentální výpočty.

strukturu jejich mzdových prostředků (včetně spotřeby fixního kapitálu a provozního přebytku). Tento postup je do jisté míry zjednodušující a je proveden čistě s ohledem na absenci potřebných regionálních údajů. Přitom např. u provozního přebytku a podnikatelských zisků lze předpokládat právě jejich velkou váhu u řady významných multiregionálních organizací jako jsou energetické společnosti, banky, telekomunikační operátoři apod.

Alternativním postupem výpočtu HDP by tedy mohlo být klíčování jednotlivých důchodových složek hrubé přidané hodnoty samostatně, byť s určitou hrubou aproximací regionálních struktur spotřeby kapitálu a dalších ukazatelů. Zásadním problémem však zůstává volba klíče pro regionální alokaci provozního přebytku, která další postup tímto směrem znesnadňuje, a proto se výpočet regionálního HDP důchodovou metodou ve většině zemí neprovádí vůbec nebo jen pro menší část hrubé přidané hodnoty.

Závěr

Problematika regionální alokace hrubé přidané hodnoty a HDP má svá úzká místa daná především nemožností zachytit všechny transakce mezi regiony a přitom existující potřebou zjistit všechny ukazatele nezbytné pro výpočet regionální HPH ať již výrobní, důchodovou nebo výdajovou metodou. Ve všech případech regionálního výpočtu HDP je potřeba realizovat určité aproximace, zjednodušení a pomocné klíče a ve všech zemích se nabízí volba několika různých postupů, které umožňuje účetní standard ESA 1995. Obvyklým postupem v zemích EU, plat-

ným i v ČR, je propočet regionálního HDP, resp. HPH výrobní metodou, jelikož nejlépe zjistitelnými údaji za podniky ze statistických šetření jsou ukazatele charakterizující právě výrobní metodu – produkci a mezispotřebu (výnosy a náklady), pro které je tak třeba v regionálních účtech najít pouze klíč k alokaci za multiregionální organizace (obvykle mzdy nebo počty zaměstnanců), pokud neprobíhá šetření o výnosech a nákladech přímo za místní jednotky. V některých zemích je zvolena pro výpočet důchodová metoda, zejména tam, kde jsou dostupné kvalitní údaje o regionální spotřebě fixního kapitálu. Na příkladu experimentálního propočtu regionální hrubé přidané hodnoty za Českou republiku důchodovou metodou byly znázorněny nejen regionální struktury jednotlivých důchodových složek HPH, ale také koncepční problémy, které při potřebě regionálně odhadnout provozní přebytek vznikají. Tyto problémy vedou k závěru, že výrobní metoda, i přes obtíže spojené s alokací tržeb podniků např. do místních jednotek vykonávajících administrativní činnosti podniků, je kvalitativně nejlépe realizovatelným postupem výpočtu regionálního HDP v České republice. Výrobní metoda realizovaná v ČR umožňuje v případě uniregionálních organizací vypočítat úplnou hrubou přidanou hodnotu ekvivalentním postupem jako je tomu v národních účtech, čímž dochází k relativně menším nepřesnostem, než by tomu bylo u důchodové metody, ve které vyvstává problém omezených datových zdrojů pro přímý výpočet regionální spotřeby fixního kapitálu a koncepční i datová omezení pro výpočet regionálního provozního přebytku. ■

LITERATURA

- ČSÚ: Evropský systém účtů (ESA 1995). Praha: Český statistický úřad 2000.
- ČSÚ: Regionální účty, databáze 1995–2009. Praha: Český statistický úřad 2010.
- ČSÚ: Poznámky k údajům o HPH a HDP publikovaným v roce 2010. Praha: Český statistický úřad 2010. Dostupné z URL: http://apl.czso.cz/pll/rocenka/rocenka.indexnu_reg.
- EUROSTAT: Regional Accounts Methods – Gross Value-added and Gross Fixed Capital Formation by Activity, Statistical Manual. Luxembourg: EUROSTAT 1995.
- HRONOVÁ, S., HINDLS, R.: *Národní účetnictví – koncept a analýzy*. Praha: C. H. Beck 2000. ISBN 80-7179-235-7.
- CHLAD, M.: Regionální aspekty makroekonomických ukazatelů – faktory je ovlivňující (1. část). *Statistika*, 2008, č. 5, s. 393–413. ISSN 0322-788X.
- CHLAD, M.: Regionální aspekty makroekonomických ukazatelů – agregáty regionálních účtů (2. část). *Statistika*, 2008, č. 6, s. 483–502. ISSN 0322-788X.
- JÍLEK, J.: Regionální statistika a postupy jejího zavádění v ČR. *Statistika*, 2000, č. 1 s. 20–35. ISSN 0322-788X.
- KAHOUN, J.: Ukazatele regionální konkurenceschopnosti v České republice. Working Paper CES VŠEM, 2007, č. 5, 34 s. ISSN 1801-2728.
- KAHOUN, J.: Metoda výpočtu regionálního HDP v České republice. *Statistika*, 2009, č. 6, s. 518–530. ISSN 0322-788X.
- KAHOUN, J.: Regionální disparity v ČR – HDP versus disponibilní důchod. *Ekonomické listy CES VŠEM*, 2010, č. 3, s. 17–28. ISSN 1804-4166.

MEASUREMENT OF REGIONAL GDP: INCOME AND PRODUCTION APPROACH

Ing. Jaroslav Kahoun

ABSTRACT

The regional gross domestic product per capita is the most commonly used indicator for the comparison of regional disparities in economic performance. This article is aimed at methodological issues in the definition of regional GDP. It is aimed mainly at the methods of calculation of regional GDP, existing and conceptual approaches to regional GDP, based on regional accounts experience in the Czech Republic, and the applicable rules within the EU. The starting point for the study is the assumption that the methods of regional allocation of GDP have more varieties of conceptual approaches (mainly in regionalization of income and production items of gross value added) that can be used in different countries differently but may also offer a distinct regional view of overall economic performance in the same country.

KEYWORDS

Regional gross domestic product, income approach, production approach.

JEL CLASSIFICATION

E01, R11, R12

Dopad ekonomické recese na ekonomickou aktivitu cizinců v České republice

Ing. Tomáš Pavelka, Ph.D.

Česká republika je malou otevřenou ekonomikou. Míra její otevřenosti se nejčastěji posuzuje podle podílu exportu a importu na hrubém domácím produktu. Otevřenost ekonomiky však lze hodnotit i z pohledu trhu práce. Měřítkem tak může být, kolik cizích státních příslušníků je zapojeno do trhu práce dané země. Navíc, jak je daná země v případě nedostatku vlastních pracovníků schopna přilákat zahraniční pracovníky a naopak v případě vysoké nezaměstnanosti počet zahraničních pracovníků redukovat, je možné považovat za měřítko flexibility domácího trhu práce. Flexibilita trhu práce je přitom jedním z hlavních faktorů, které mají dopad na konkurenceschopnost dané ekonomiky.

Následující text si klade za cíl analyzovat, jaký vliv na ekonomickou aktivitu cizinců na českém trhu práce měla nedávná ekonomická recese. Z tohoto důvodu bude pozornost věnována zejména údajům za léta 2008–2010.

Cizí státní příslušníci mohou být na českém trhu práce ekonomicky aktivní buď v postavení zaměstnanců nebo v postavení podnikatelů. První část textu definuje obě skupiny a uvádí jejich další členění. V druhé části je pozornost věnována vývoji cizinců – zaměstnanců. Třetí část poskytuje analýzu vývoje cizinců – podnikatelů.

Vymezení cizích státních příslušníků na trhu práce

Cizí státní příslušníky na českém trhu práce lze podle platné legislativy rozčlenit do dvou základních skupin:

1) Cizí státní příslušníci registrovaní na úřadech práce. Legislativně je vymezení této skupiny ošetřeno zejména zákonem č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti. V rámci této skupiny rozlišujeme tři podskupiny:

- a) cizí státní příslušníci, kteří jsou občany členských států Evropské unie, Evropského hospodářského prostoru a Evropského sdružení volného obchodu (EU/EHP/ESVO), a jejich rodinní příslušníci. Na občany těchto států není podle současné legislativy nahlíženo jako na cizince, a proto mají na českém trhu stejné postavení jako mají občané České republiky. Není po nich vyžadováno pracovní povolení a mohou vykonávat všechna zaměstnání s výjimkou těch, u kterých je právními předpisy vyžadováno státní občanství České republiky. Pro tyto osoby platí evidenční povinnost. Cizince musí oznámit příslušnému úřadu práce buď domácí zaměstnavatel anebo domácí právnická či fyzická osoba, ke které byl zahraničním zaměstnavatelem cizinec vyslán na základě smlouvy. Evidenční povinnost musí být splněna nejpozději v den nástupu cizího státního příslušníka do zaměstnání;
- b) cizí státní příslušníci, kteří nepotřebují pracovní povolení ani zelenou nebo modrou kartu, i když nejsou státními příslušníky členských států EU/EHP/ESVO. Kategorii cizinců spadajících do této skupiny upravuje zákon o zaměstnanosti. Jde např. o osoby,

kteří mají v České republice trvalý pobyt, je jim udělen azyl, jsou zaměstnány na základě mezinárodních smluv, kterými je Česká republika vázána, či jsou akreditovány v oblasti sdělovacích prostředků nebo jde o studenty do 26 let, pedagogy a vědecké pracovníky, sportovce apod. I pro tyto cizí státní příslušníky platí povinnost informovat o své činnosti příslušné úřady práce;

- c) cizí státní příslušníci, kteří potřebují pracovní povolení anebo zelenou či modrou kartu. Pracovní povolení vydávají Úřady práce. Oba typy karet jsou v podstatě povolením k trvalému pobytu na území České republiky za účelem zaměstnání.

2) Cizí státní příslušníci podnikající na základě živnostenského oprávnění. Legislativně je vymezení této skupiny ošetřeno zejména zákonem č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání. Pokud zákon neupravuje jinak, mohou cizí státní příslušníci podnikat za stejných podmínek jako obyvatelé České republiky. Cizí státní příslušníci mohou podnikat jako zahraniční fyzické osoby nebo jako právnické osoby anebo jako organizační složka zahraničního podniku. Tuto skupinu lze dále členit na:

- a) cizí státní příslušníky – podnikatele z členských států Evropské unie, Evropského hospodářského prostoru a Evropského sdružení volného obchodu (EU/EHP/ESVO). Fyzické osoby z těchto států nepotřebují k získání živnostenského oprávnění povolení k pobytu;
- b) cizí státní příslušníci pocházející z jiných států potřebují k získání živnostenského oprávnění povolení k pobytu.

Celková ekonomická aktivita cizinců

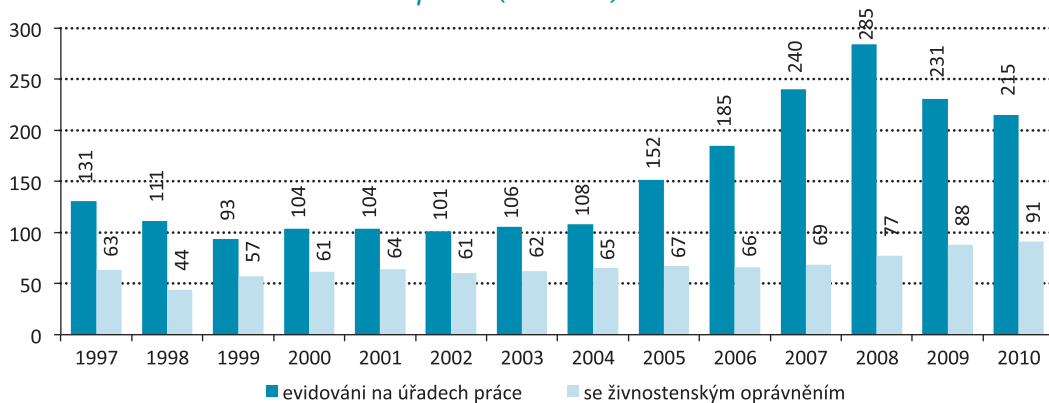
Vývoj celkového počtu cizích státních příslušníků, kteří jsou ekonomicky aktivní v České repub-

lice, ovlivňovaly dvě klíčové skutečnosti: legislativní změny a ekonomická výkonnost českého hospodářství. Legislativní změny souvisely zejména se vstupem České republiky do Evropské unie v roce 2004.

V roce 1997 bylo v České republice ekonomicky aktivních více jak 193 tisíc cizinců, z čehož 67 % tvořili cizinci evidovaní na úřadech práce. Česká minirecese v letech 1997–1998 (reálný HDP klesl o 0,7 a 0,8 %) spolu se zpřísněním legislativy (Živnostenského zákona) vedly k propadu celkového počtu cizinců o více jak 40 tisíc. Výrazná změna nastala se vstupem České republiky do Evropské unie. Došlo ke zjednodušení v oblasti zaměstnávání a podnikání cizích státních příslušníků ze zemí EU/EHP/ESVO. Zároveň se zlepšila i ekonomická situace. Růst HDP v letech 2005–2007 přesahoval 6procentní hranici a míra nezaměstnanosti klesla tak, že pro řadu zaměstnavatelů bylo obtížné sehnat nové zaměstnance. Celkový počet ekonomicky aktivních cizinců narůstal a svého vrcholu dosáhl v roce 2008. Ke konci tohoto roku působilo legálně na českém trhu práce více jak 361 tisíc cizinců. Podíl cizinců evidovaných na úřadech práce na celkovém počtu cizinců dosáhl více jak 78 %, což bylo nejvíce za sledované období. Uvážíme-li, že se celková pracovní síla v České republice koncem roku 2008 pohybovala kolem 5,2 miliónu osob, činil podíl cizích státních příslušníků 6,9 % (viz obrázek 1).

Ekonomická recese, která se projevila v České republice v druhé polovině roku 2008, znamenala zlom v dosavadním rostoucím trendu počtu ekonomicky aktivních cizinců. Ke konci roku 2009 klesl celkový počet cizinců o více jak 43 tisíc (tj. o 12 %). Z obrázku 1 je patrné, že se snížil pouze počet cizinců, kteří byli evidováni na úřadech práce (pokles o cca 54 tisíc osob, tj. o 19 %), kdežto počet cizinců se živnostenským oprávněním naopak vzrostl (nárůst o cca 11 ti-

Obrázek 1 ▶

Ekonomická aktivita cizinců v České republice (v tis. osob)

Pramen: ČSÚ, Cizinci v ČR, Zaměstnanost, 20. 5. 2011

síc, tj. o 14 %). Vysvětlením tohoto vývoje je fakt, že cizincům mimo EU/EHP/ESVO, které jejich zaměstnavatelé propustili, reálně hrozilo neprodoužení pracovního povolení a tudíž i nutnost opuštění České republiky. Získání živnostenského oprávnění tak pro ně znamenalo možnost, jak v České republice legálně zůstat. Obdobný vývoj pokračoval i v roce 2010. Ke konci roku 2010 bylo v České republice ekonomicky aktivních více jak 306 tisíc cizinců, z toho 215 tisíc tvořili cizinci evidovaní na úřadech práce a 91 tisíc cizinci se živnostenským oprávněním. Podíl cizinců se živnostenským oprávněním na celkovém počtu ekonomicky aktivních cizinců tak koncem roku 2010 dosáhl téměř 30 %, což je o 8 procentních bodů více ve srovnání s koncem roku 2008.

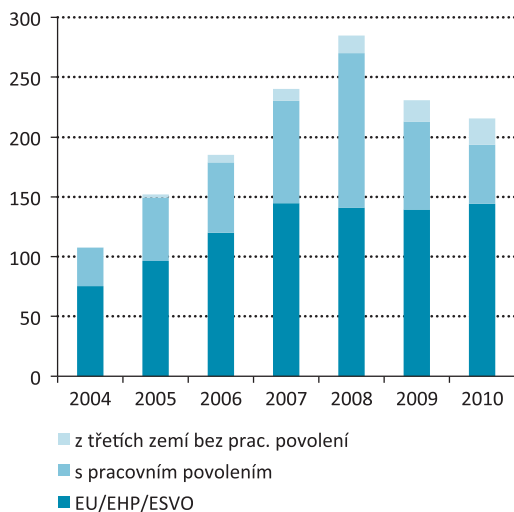
Cizinci registrovaní na úřadech práce

Vstup České republiky do Evropské unie znamenal výrazné zjednodušení pro zaměstnávání cizích státních příslušníků, kteří pocházejí z EU/

EHP/ESVO. Na druhou stranu, však došlo k jistému zpřísnění zaměstnávání cizinců z třetích zemí. V roce 2004 bylo na úřadech práce v České republice evidováno necelých 108 tisíc cizích státních příslušníků. Z nich více jak 75 tisíc (tj. 69,5 %) pocházelo z členských zemí EU/EHP/ESVO.¹ Na základě pracovního povolení pracovalo koncem roku 2004 cca 32,2 tisíc cizinců (30 % z celkového počtu) a zbývajících 681 cizinců nepotřebovalo pracovní povolení, přestože nepocházeli z členských zemí EU/EHP/ESVO (viz obrázek 2).

Koncem roku 2008, ve kterém bylo na pracovních úřadech evidováno nejvíce cizích státních příslušníků za sledované období, tj. téměř 285 tisíc, pocházelo cca 141 tisíc (49,6 %) z členských zemí EU/EHP/ESVO. Na základě pracovního povolení pracovalo v tomto roce v České republice téměř 129 tisíc (45,3 %) a zbývajících 14,5 tisíce cizinců nepotřebovalo pracovní povolení, přestože pocházeli z třetích zemí. V souvislosti se vstu-

¹ Pro srovnatelnost v čase, jsou do EU započítány od roku 2004 i Bulharsko a Rumunsko, které vstoupily do EU v roce 2007. Do tohoto roku cizinci z Bulharska a Rumunska patřili do skupiny 1b nebo 1c (viz rozdělení cizinců na počátku článku).

Obrázek 2 ▶**Vývoj počtu cizinců registrovaných na úřadech práce (v tis. osob)**

Pramen: ČSÚ, Cizinci v ČR, Zaměstnanost, 20. 5. 2011.

pem České republiky do Evropské unie a vlivem zlepšující se ekonomické situace u hlavních ekonomických partnerů se začala výrazně zlepšovat i výkonnost českého hospodářství. Mezi roky 2004 a 2008 vzrostl celkový počet cizích státních příslušníků evidovaných na úřadech práce 2,6 krát. Počet cizinců pocházejících z členských zemí EU/EHP/ESVO vzrostl o 88 %. Počet cizinců z třetích zemí vzrostl o 336 %, přičemž těch s pracovním povolením vzrostl o 300 %, a těch, kteří pracovní povolení nepotřebují o 2 032 %. Rostoucí potřeby nových zaměstnanců nebyli čeští zaměstnavatelé schopni pokrýt z domácí pracovní síly. Často se stávalo, že pro danou kvalifikaci nebyli k dispozici žádní čeští uchazeči. Firmy tak hromadně nabíraly cizí státní příslušníky, často ve velkých počtech od pracovních agentur.

Od druhé poloviny roku 2008 se v České republice začaly projevat příznaky economic-

ké recese. Svého dna dosáhl ekonomický útlum v roce 2009, kdy reálný HDP klesl o 4,1 %, a registrovaná míra nezaměstnanosti vzrostla na 8 %. V minulém roce již reálný HDP vzrostl, a to o 2,3 %, ale jistá setrvačnost se projevila v nezaměstnanosti, která vzrostla na 9 %. Koncem roku bylo v České republice 562 000 nezaměstnaných.

Nepříznivý vývoj českého hospodářství se projevil také v zaměstnávání cizinců. Firmy, které se dostaly do odbytových problémů, snižovaly počty zaměstnanců. Mezi prvními zaměstnanci, které firmy propustily, byli často cizí státní příslušníci. A to zejména ti, kteří byli ve firmách v předcházejících letech zaměstnáni přes agentury práce. Jejich propuštění nezpůsobovalo firmám takové náklady jako propuštění svých kmenových zaměstnanců. Navíc, jak bude uvedeno dále, cizinci často pracují na méně kvalifikovaných pozicích.

Meziročně klesl v roce 2009 počet cizích státních příslušníků, kteří byli evidováni na úřadech práce, absolutně o 53 842, což představovalo meziroční pokles o 19 %. Při detailnějším pohledu je zřejmé, že tento pokles byl rozložen nerovnoměrně mezi jednotlivé skupiny cizinců evidovaných na úřadech práce. K největšímu poklesu (o 43 %) došlo u cizinců, pracujících na základě pracovního povolení. Počet cizinců z členských zemí EU/EHP/ESVO klesl pouze o 13 % a počet cizinců ze třetích zemí, kteří nepotřebují pracovní povolení, dokonce meziročně vzrostl o 22 %.

Pokles počtu cizinců, i když znatelně mírnější, pokračoval i v loňském roce. Celkově loni klesl počet cizinců evidovaných na úřadech práce o 15 342 osob, neboli o 7 %. Pokud jde o jednotlivé skupiny, klesl pouze počet cizinců, kteří potřebují pracovní povolení, a to o 33 %. Naopak počet cizinců z EU/EHP/ESVO vzrostl o 34 % a počet cizinců ze třetích zemí, kteří nepotřebují pracovní povolení, se zvýšil o 25 %.

Za dva roky, tedy mezi lety 2008 a 2010, klesl celkově počet cizinců evidovaných na úřadech práce o více jak 69 tisíc neboli o 24 %. U cizinců – zaměstnanců z EU/EHP/ESVO byl pokles z roku 2009 převážen růstem z roku 2010, celkově za dva roky se jejich počet zvýšil o 2,1 %. U cizinců, kteří potřebují pracovní povolení, klesl jejich počet za stejné období o 62 % (viz tabulka 1).

V tabulce je uveden vývoj počtu cizinců evidovaných na úřadech práce z 10 zemí, ze kterých je zaměstnáno v České republice nejvíce cizinců. Počet cizinců u všech uvedených zemí, které jsou členskými zeměmi EU, za dané dva roky vzrostl (s výjimkou Polska). Relativně nejvíce vzrostl počet cizinců z Rumunska, nejméně ze Slovenska. Ze Slovenska však pochází zcela nejvíce cizinců evidovaných na českých úřadech práce. Naopak u cizinců ze zemí mimo EU, kromě Ruska, je patrný významný propad. Nejvíce klesl za dva roky počet cizinců – zaměstnanců

z Ukrajiny (o téměř 39 tisíc). K největšímu procentnímu poklesu došlo v případě cizinců – zaměstnanců z Vietnamu (o cca 81 %).

Zdůvodnění, proč došlo v posledních dvou letech k poklesu anebo naopak k růstu počtu cizinců – zaměstnanců u konkrétních zemí, lze zjistit z následujících údajů. Tabulka 2 zachycuje počty cizinců evidovaných na úřadech práce v členění podle odvětví (NACE) v letech 2008 a 2010. Z ní je patrné, že nejvíce cizinců v roce 2008 pracovalo v odvětví zpracovatelského průmyslu a stavebnictví.

Ke konci roku 2008 bylo ve zpracovatelském průmyslu zaměstnáno téměř 103 tisíc cizinců, kdežto koncem loňského roku již pouze cca 66 tisíc cizinců. Za dva roky tak došlo ve zpracovatelském průmyslu k poklesu zaměstnaných cizinců o 36 %. Ke konci roku 2008 bylo ve stavebnictví zaměstnáno více jak 69 tisíc cizinců, a do konce roku 2010 se jejich počet snížil o 48 % na 35,6 tisíc.

Tabulka 1 ▶

Počet cizinců evidovaných na úřadech práce podle zemí původu

	2008	2009	2010	2010/2008	
				osob	%
cizinci evidovaní na úřadech práce – celkem	284 551	230 709	215 367	-69 184	-24,3
EU/EHP/ESVO	141 101	139 315	143 997	2 896	2,1
Slovensko	100 223	98 192	100 727	504	0,5
Ukrajina	81 072	57 478	42 139	-38 933	-48,0
Polsko	20 680	20 278	19 049	-1 631	-7,9
Bulharsko	5 108	4 578	5 667	559	10,9
Rumunsko	3 605	3 780	4 815	1 210	33,6
Rusko	3 314	3 612	3 658	344	10,4
Mongolsko	12 990	4 205	3 548	-9 442	-72,7
Moldavsko	8 635	5 706	3 497	-5 138	-59,5
Vietnam	16 254	3 670	3 132	-13 122	-80,7
Německo	2 774	2 989	3 070	296	10,7

Pramen: ČSÚ, Cizinci v ČR, Zaměstnanost, vlastní výpočet, 20. 5. 2011.

Tabulka 2 ▶

Počet cizinců evidovaných na úřadech práce podle odvětví

	2008	2010	2010/2008	
			osob	%
Zemědělství, lesnictví a rybnářství	5 426	3 830	-1 596	-29,4
Těžba a dobývání	4 018	4 172	154	3,8
Zpracovatelský průmysl	102 922	66 030	-36 892	-35,8
Stavebnictví	69 076	35 620	-33 456	-48,4
Velkoobchod a maloobchod; opravy a údržba m.v.	23 794	24 836	1 042	4,4
Doprava a skladování	7 909	6 631	-1 278	-16,2
Ubytování, stravování a pohostinství	6 169	6 571	402	6,5
Informační a komunikační činnosti	7 267	9 945	2 678	36,9
Činnosti v oblasti nemovitostí	9 119	7 761	-1 358	-14,9
Profesní, vědecké a technické činnosti	19 846	13 926	-5 920	-29,8
Administrativní a podpůrné činnosti	8 746	13 717	4 971	56,8
Vzdělávání	4 197	5 272	1 075	25,6
Zdravotní a sociální péče	5 514	6 487	973	17,6
Ostatní	10 548	10 569	21	0,2

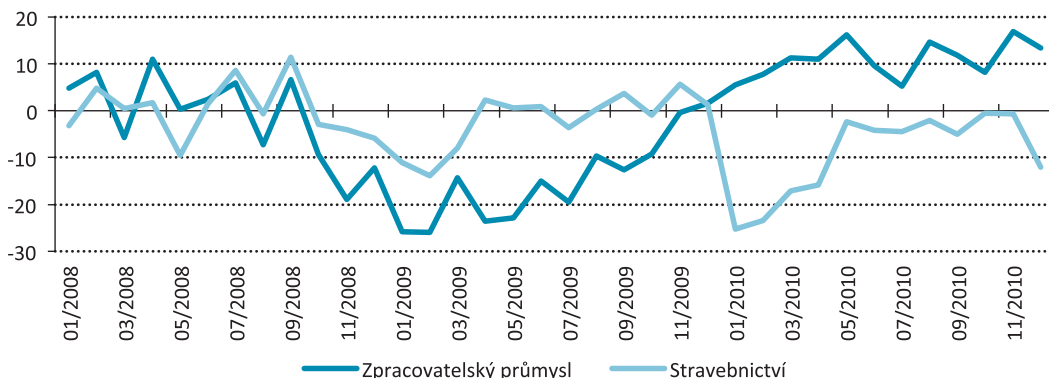
Pramen: ČSÚ, Cizinci v ČR, Zaměstnanost, vlastní výpočet, 20. 5. 2011.

Ve zpracovatelském průmyslu a ve stavebnictví bylo koncem roku 2008 zaměstnáno dohromady 60 % všech cizinců, kteří byli ke stejnému okamžiku evidováni na úřadech práce. A právě obě tato odvětví byla výrazně zasažena

ekonomickou recesí, jak ukazuje obrázek 3. Produkce zpracovatelského průmyslu začala klesat již v posledních dvou měsících roku 2008 a tento pokles pokračoval až do listopadu roku 2009. Propad zpracovatelského průmyslu byl v průbě-

Obrázek 3 ▶

Meziroční vývoj produkce zpracovatelského průmyslu a stavebnictví České republiky v letech 2008–2010 (v %)

Pramen: ČSÚ, Průmyslová produkce, Stavební produkce, vlastní výpočet, 20. 5. 2011.

hu loňského roku nahrazen jeho růstem, který byl zpočátku relativně pozvolný. Produkce zpracovatelského průmyslu však ještě nedosahuje předkrizových hodnot. Také u stavební produkce se ekonomická recese projevila propadem. Propad stavební produkce v prvním čtvrtletí roku 2009 byl následován v podstatě stagnací ve zbývajících měsících roku 2009. V průběhu loňského roku však stavební produkce opětovně klesala.

Jak je zřejmé z tabulky 3, ve zpracovatelském průmyslu bylo v roce 2008 zaměstnáno nejvíce cizinců ze Slovenska a dále pak z Ukrajiny, Vietnamu, Polska a Mongolska. Ve stavebnictví ve stejném roce pracovalo nejvíce cizinců z Ukrajiny a pak s velkým odstupem ze Slovenska.

Jak vyplývá z tabulky 1, nejpočetnější skupinou cizinců evidovaných na úřadech práce jsou obyvatelé Slovenska. V roce 2008 Slováci tvořili

35 % všech cizinců – zaměstnanců. V průběhu posledních dvou let se jejich počet dokonce mírně zvýšil. Jelikož však celkový počet cizinců evidovaných na úřadech práce mezi roky 2008 a 2010 klesl o 25 %, podíl Slováků na celkovém počtu cizinců – zaměstnanců vzrostl na 47 %. Je tedy zřejmé, že ekonomická recese, která zasáhla české hospodářství, na zaměstnanost Slováků neměla v podstatě žádný dopad. Vysvětlením tohoto vývoje je hned několik skutečností. Jak bylo uvedeno, na počet cizinců z EU/EHP/ESVO neměla ekonomická recese obecně negativní dopad. Z pohledu zákona o zaměstnanosti obyvatelé z těchto zemí nejsou v podstatě považováni za cizince, neboť mají na českém trhu práce stejné postavení jako Češi. Zejména na nich není vyžadováno pracovní povolení, které je většinou vydáváno podle aktuální situace na trhu práce. Rostoucí nezaměstnanost tudíž neměla na cizí státní příslušníky z EU/EHP/ESVO dopad. Navíc, obyvatelé Slovenska v České republice mají specifické postavení, řada samotných zaměstnavatelů na ně nenahlíží jako na cizince. Slováci také většinou nejsou zaměstnáváni v tak velké míře jako cizinci ze třetích zemí přes různé agentury práce. Ve stavebnictví, na které ekonomická recese dopadla výrazně, pracovalo v roce 2008 pouze cca 13 % z celkového počtu Slováků evidovaných na úřadech práce. Ve zpracovatelském průmyslu byl tento podíl výrazně vyšší (37 %). Důležité je však v této souvislosti upozornit, že Slováci většinou pracují na místech s vyššími kvalifikačními požadavky. Podle KZAM bylo v roce 2008 ve skupině pomocní a nekvalifikovaní pracovníci zaměstnáno pouze 18 % z celkového počtu Slováků. A právě v této třídě zaměstnání došlo v průběhu ekonomické recese k nejvýraznějšímu poklesu. 57 % cizinců evidovaných na úřadech práce mezi roky 2008 a 2010 šlo na vrub třídy pomocní a nekvalifikovaní pracovníci. V pří-

Tabulka 3 ▶

Cizinci evidovaní na úřadech práce působící ve zpracovatelském průmyslu a stavebnictví v roce 2008

	Zpracovatelský průmysl		Stavebnictví	
	osob	%	osob	%
Slovensko	36 920	36,84	13 424	13,39
Ukrajina	17 665	21,79	42 114	51,95
Polsko	10 949	52,94	1 832	8,86
Vietnam	13 840	85,15	520	3,20
Mongolsko	9 575	73,71	1 421	10,94
Moldavsko	2 670	30,92	3 735	43,25
Bulharsko	2 087	40,86	490	9,59
Rumunsko	1 931	53,56	334	9,26
Rusko	478	14,42	421	12,70
všechny země	102 922	36,17	69 076	24,28

Pramen: ČSÚ, Cizinci v ČR, Zaměstnanost, vlastní výpočet, 20. 5. 2011.

padě obyvatel Slovenska se jejich počet v této třídě naopak dokonce nepatrně zvýšil.

Druhou největší skupinou cizinců – zaměstnanců jsou obyvatelé Ukrajiny. V roce 2008 tvořili 28 % z celkového počtu cizích státních příslušníků evidovaných na úřadech práce; v roce 2010 jejich podíl klesl na necelých 20 %. Mezi roky 2008 a 2010 se počet Ukrajinců snížil o téměř 39 tisíc (tj. o 48 %). Za stejné období klesl celkově počet cizinců evidovaných na úřadech práce o více jak 69 tisíc a Ukrajinci se na tomto poklesu podíleli více jak 56 %. Obyvatelé Ukrajiny samozřejmě v drtivé míře potřebují pracovní povolení, jejichž vydávání (či obnovování) bylo v důsledku narůstající nezaměstnanosti výrazně omezeno. V roce 2008 více jak polovina všech Ukrajinců pracovala ve stavebnictví a 22 % ve zpracovatelském průmyslu. Obyvatelé Ukrajiny většinou navíc pracují na místech s nižšími kvalifikačními požadavky. V roce 2008 bylo ve skupině pomocní a nekvalifikovaní pracovníci zaměstnáno 66 % Ukrajinců evidovaných na úřadech práce. Všechny tyto skutečnosti vedly k výraznému snížení počtu Ukrajinců evidovaných na úřadech práce v průběhu

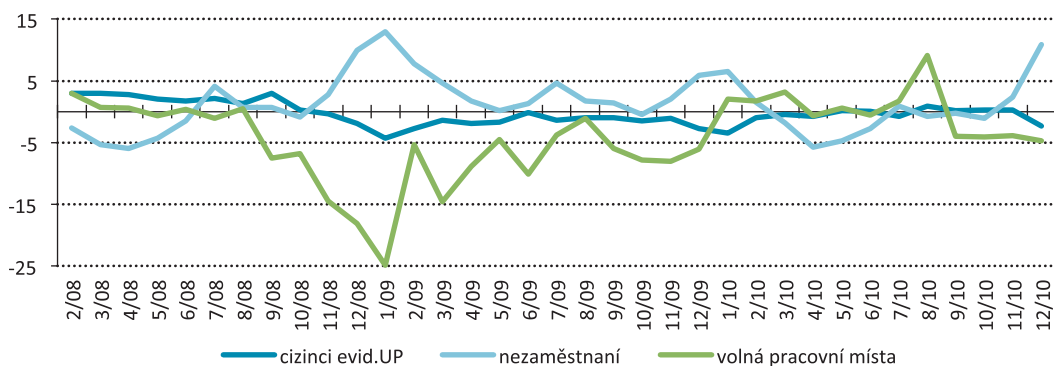
ekonomické recese. Jak však bude uvedeno níže, část z nich požádala o živnostenské oprávnění. Obdobné vysvětlení lze použít i u cizinců z ostatních nečlenských států EU/EHP/ESVO.

Vývoj počtu cizích státních příslušníků evidovaných na úřadech práce je úzce spojen s celkovou ekonomickou situací české ekonomiky, zejména se situací na trhu práce. Lze předpokládat, že pokud roste počet nezaměstnaných a snižuje se počet volných pracovních míst, počet cizinců evidovaných na úřadech práce se bude snižovat. Naopak pokud se ekonomická situace země zlepšuje, pokles nezaměstnanosti a růst volných pracovních míst bude spojen s rostoucím počtem cizinců. Tento předpokládaný vztah lze ověřit na obrázku 4, který zachycuje meziměsíční procentní změny počtu cizinců evidovaných na úřadech práce, nezaměstnaných a volných pracovních míst.

Z obrázku 4 je patrné, že tento předpokládaný vztah mezi nezaměstnaností, volnými pracovními místy a cizinci evidovanými na úřadech práce platí. V období úbytku volných míst a růstu počtu nezaměstnaných, v podstatě v průběhu celého roku 2009, počet cizinců evidovaných na úřadech

Obrázek 4 ▶

Cizinci evidovaní na úřadech práce, nezaměstnaní, volná pracovní místa – meziměsíční změny (v %)

Pramen: Integrovaný portál MPSV, vlastní výpočty, 20. 5. 2011.

práce klesal. Tento pozorovaný vztah lze vyjádřit i formálně pomocí korelační analýzy. Korelační koeficient mezi vývojem počtu nezaměstnaných a počtu cizinců evidovaných na úřadech práce za období 2008–2010 nabývá hodnoty -0,72. Korelační koeficient mezi vývojem počtu volných pracovních míst a počtem cizinců evidovaných na úřadech práce za stejné období nabývá hodnoty 0,48. Z těchto hodnot lze usuzovat na existenci relativně velmi silné závislosti mezi počtem nezaměstnaných a počtem cizinců – zaměstnanců. S růstem nezaměstnanosti klesá počet cizinců evidovaných na úřadech práce. Středně silná pozitivní korelace pak existuje mezi počtem volných pracovních míst a počtem cizinců – zaměstnanců. S poklesem volných pracovních míst klesá počet cizinců evidovaných na úřadech práce.

Cizinci se živnostenským oprávněním

Méně početnou skupinu cizích státních příslušníků na českém trhu práce tvoří cizinci s platným živnostenským oprávněním či zjednodušeně cizinci – podnikatelé. Také tuto skupinu lze rozdělit na cizí státní příslušníky, kteří pocházejí z členských států EU/EHP/ESVO, a na cizí státní příslušníky ze třetích zemí. Vstupem České republiky do Evropské unie se podmínky pro podnikání cizích státních příslušníků z EU/EHP/ESVO srovnaly s podmínkami, které mají obyvatelé České republiky (viz obrázek 5).

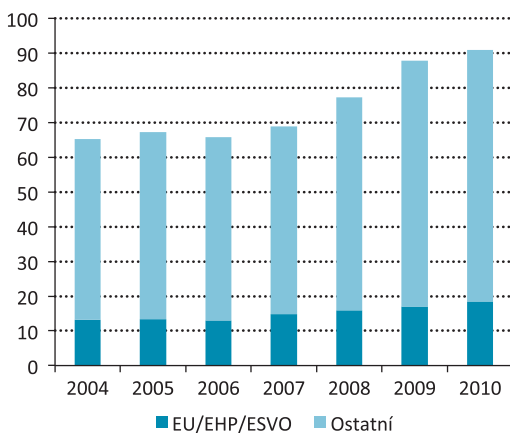
Vstup České republiky do Evropské unie se na počtu cizinců – podnikatelů z EU/EHP/ESVO v podstatě neprojevil. Ke konci roku 2004 mělo živnostenské oprávnění cca 65 tisíc cizích státních příslušníků, přičemž ze zemí EU/EHP/ESVO pocházelo 22 %, tedy výrazně méně než tomu bylo u cizích státních příslušníků evidovaných na úřadech práce. Výraznější zvýšení počtu cizinců se živnostenským oprávněním nastalo až v průběhu roku 2008. V tomto roce

vzrostl celkový počet cizinců se živnostenským oprávněním o 12 %, přičemž ze zemí EU/EHP/ESVO pouze o 7,5 %. V roce 2009 vzrostl celkový počet cizinců se živnostenským oprávněním o 14 % a v roce 2010 o 4 %, přičemž ze zemí EU/EHP/ESVO to bylo 7 %, resp. 8,5 %. V roce 2010 podíl cizinců se živnostenským oprávněním, kteří pocházejí z EU/EHP/ESVO, mírně klesl na 20 %.

Příčin, proč ve srovnání s cizími státními příslušníky evidovanými na úřadech práce je u cizích státních příslušníků s platným živnostenským oprávněním mnohem nižší podíl cizinců ze zemí EU/EHP/ESVO, je několik. Jedním z vysvětlení může být to, že neexistují v podstatě žádné administrativní komplikace pro cizince z EU/EEA/EFTA, kteří se rozhodnou být v České republice zaměstnanci. Naopak, proces založení živnosti a s ním spojených dalších povinností je v České republice stále komplikovaný, i když v posledních letech došlo ke značnému zjednodušení. Druhým vysvětlením je, že pokud cizinec z nečlenských

Obrázek 5 ▶

Vývoj počtu cizinců s platným živnostenským oprávněním (v tis. osob)

Pramen: ČSÚ, Cizinci v ČR, Zaměstnanost, 20. 5. 2011.

zemí EU/EEA/EFTA ztratí své zaměstnání, je jeho další pobyt v České republice značně limitován, v případě podnikání tomu tak není. S tím souvisí i třetí důvod, a to, že po vstupu České republiky do Schengenského prostoru v prosinci 2007 mají cizinci podnikatelé se živnostenským oprávněním v České republice snadný přístup i do ostatních členských států EU (viz tabulka 4).

Tabulka 4 obsahuje data pro deset, co do počtu nejvýznamnějších zemí, ze kterých pocházejí cizinci – podnikatelé působící v České republice. Při srovnání s údaji z tabulky 1, která obsahovala obdobná data, ale pro cizince evidované na úřadech práce, jsou patrné některé rozdíly.

Největší skupinu mezi cizinci se živnostenským oprávněním tvoří již dlouhodobě občané Vietnamu. V roce 2008 se na celkovém počtu cizinců – podnikatelů podíleli obyvatelé Vietnamu téměř 42 %. V roce 2009 se jejich počet zvýšil, ale v minulém roce naopak o něco klesl. Celkově se však mezi roky 2008 a 2010 jejich počet zvýšil o více jak tisíc osob, tj. o 3,9 %. U cizinců – pod-

nikatelů ze všech ostatních uvedených zemí se jejich počet meziročně zvýšil jak v roce 2009, tak v roce 2010.

Druhou nejpočetnější skupinou jsou cizinci – podnikatelé z Ukrajiny. V roce 2008 se na celkovém počtu cizinců se živnostenským oprávněním podíleli 27 %, mezi roky 2008 a 2010 se jejich počet výrazně zvýšil, jejich podíl na celkovém počtu se zvýšil o 6 procentních bodů. Počet cizinců – podnikatelů z Ukrajiny se mezi roky 2008 a 2010 zvýšil o více jak 40 %, což představovalo v pořadí druhé nejvyšší procentní zvýšení po cizincích z Moldavska, jejichž počet se zvýšil o 58 %. Jedním z možných vysvětlení tohoto vývoje je fakt, že propuštění cizinci – zaměstnanci se tímto způsobem vyhnuli nutnosti opustit Českou republiku.

Pokud jde o země EU/EHP/ESVO, nejvíce cizinců – podnikatelů pochází, obdobně jako u cizinců evidovaných na úřadech práce, ze Slovenska. V roce 2008 se na celkovém počtu cizinců – podnikatelů podíleli 12 %. Za období 2008 až 2010 se jejich počet zvýšil o 15 %.

Tabulka 4 ►

Počet cizinců s platným živnostenským oprávněním podle země původu

	2008	2009	2010	2010/2008	
				osob	%
cizinci s ŽO – celkem	77 158	87 753	90 983	13 825	17,92
EU/EHP/ESVO	15 896	17 022	18 476	2 580	16,23
Vietnam	32 139	35 590	33 164	1 025	3,19
Ukrajina	21 213	26 223	29 739	8 526	40,19
Slovensko	9 255	9 865	10 681	1 426	15,41
Moldavsko	1 113	1 559	1 760	647	58,13
Polsko	1 364	1 450	1 608	244	17,89
Německo	1 361	1 426	1 527	166	12,20
Rusko	1 262	1 336	1 439	177	14,03
Bulharsko	958	977	1 035	77	8,04
Spojené království	760	866	955	195	25,66
Spojené státy	579	663	741	162	27,98

Pramen: ČSÚ, Cizinci v ČR, Zaměstnanost, vlastní výpočet 20. 5. 2011.

Závěr

Český trh práce je cílem zájmu řady cizích státních příslušníků. Někteří dávají přednost evidenci na úřadech práce, tedy zaměstnaneckému poměru, jiní dávají přednost požádat si o živnostenské oprávnění, tedy podnikání. Kolísání celkového počtu cizích státních příslušníků, kteří jsou ekonomicky aktivní v České republice, je spojeno zejména s legislativními změnami a ekonomickou výkonností českého hospodářství. Rychle rostoucí česká ekonomika v letech 2004–2008 zvyšovala z důvodu nedostatku domácí pracovní síly svou poptávku po zahraničních pracovnících. Ekonomická krize však způsobila zvrát dosavadního trendu. Počet cizinců – zaměstnanců zejména z nečlenských států EU/EHP/ESVO se výrazně snížil. Naopak počet cizinců – podnikatelů se zvýšil.

Výrazný pokles cizích státních příslušníků evidovaných na úřadech práce v průběhu ekonomického propadu ukazuje, že český trh práce je

alespoň v této oblasti vysoce flexibilní, což má pozitivní dopad na konkurenceschopnost jednotlivých firem, a tím i celého českého hospodářství. Zároveň však vzniklá situace odhalila problémy, které jsou se zaměstnáváním cizinců spojeny. Řada cizinců byla ve firmách zaměstnána prostřednictvím agentur práce, které v období před recesí hromadně, a v podstatě neomezeně, dovážely cizí státní příslušníky do České republiky. Tito cizinci za dopravu a získání zaměstnání často zaplatili nemalé částky. Po ukončení zaměstnání se však již o ně tyto agentury práce ve většině případů nijak nepostaraly. Částečně se tuto situaci pokusil řešit stát, a to prostřednictvím programu dobrovolných návratů, v rámci kterého byla cizincům nabídnuta možnost návratu do svých domovských zemí. Vedle zaplacení dopravních nákladů jim byla poskytnuta finanční částka (500 a posléze 300 eur) k ulehčení situace po jejich návratu. Do tohoto programu se však zapojil pouze zlomek z celkového počtu cizinců (2 200 osob). ■

LITERATURA

ČSÚ: Cizinci v České republice, Zaměstnanost [databáze online]. Praha: Český statistický úřad 2011 [citováno 20. května 2011]. Dostupné z URL: http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/kapitola/ciz_zamestnanost.

MPSV ČR: Integrovaný portál MPSV, Statistiky [databáze online]. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí 2011 [citováno 20. května 2011]. Dostupné z URL: <http://portal.mpsv.cz/sz/stat>.

Zákon 435/2004 Sb., o zaměstnanosti.

Zákon 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání.

IMPACT OF ECONOMIC RECESSION ON THE ECONOMIC ACTIVITY OF FOREIGNERS IN THE CZECH REPUBLIC

Ing. Tomáš Pavelka, Ph.D.

ABSTRACT

Many foreigners are economically active in the Czech Republic. Foreigners may participate on the Czech labour market either as employees or as independent entrepreneurs. Their number is associated particularly with the economic situation and legislative changes, related primarily to the accession of the Czech Republic to the European Union. This accession substantially simplified the entry of the citizens of EU/EEA/EFTA to the Czech labour market. Citizens of these states have equal status on the Czech labour market as the citizens of the Czech Republic. Citizens of other states need a work permit or trade license, unless the law provides otherwise. The fast-growing Czech economy in the years 2004–2008 increased labour demand for foreign workers. The economic crisis that hit the Czech Republic in 2009, however, has caused a reversal of the current trend. The number of foreign workers, particularly from non-EU/EEA/EFTA countries, decreased dramatically. Conversely, the number of entrepreneurs-foreigners has increased.

KEYWORDS

Economic recession, foreigners, Czech Republic, labour market.

JEL CLASSIFICATION

E32, J21, J61, J63

Inovační politika v postlisabonské situaci

Doc. Ing. Karel Müller, CSc.

Tématem následujícího textu je reflexe a zhodnocení v současnosti probíhající diskuse k teoretickému pojetí inovační politiky. Již nejméně po dvě dekády se politické a regulativní praktiky národních států v oblasti vědy, techniky a inovací opírají o poznatky neoschumpeterovsky orientovaných ekonomických studií inovací (viz Freeman, 1982; OECD 1992). S pomocí kritického a komparativního zkoumání zdrojů, forem a efektů inovačních činností v rámci národních států byla vytvořena koncepce národního inovačního systému (NIS). Díky uplatnění evolucionistické perspektivy a neredukcionistických přístupů (viz Dosi, Pavitt, Soete, 1990) k analýze inovačních procesů, k čemuž nabádá Schumpeterův přístup, se podařilo vystihnout systemické souvislosti v uspořádání institucí podílejících se na tvorbě inovací (viz Nelson, 1993). Plodnost koncepce NIS obstála i při reflexi kvalitativních změn v organizačním uspořádání vztahů mezi akademickými, regulativními, podnikatelskými i neprofitními institucemi – při reflexi přechodu od tzv. lineárního modelu k interaktivnímu. Úspěšnost tohoto proudu ekonomických studií inovací byla zřetelně ovlivněna jejich otevřeností k praktickým problémům regulace.

V současnosti se však stává stále zřejmějších několik okolností, které koncepci NIS nereflektuje. Prosazují se výzvy k jejímu kritickému přehodnocení. Většina z nich vychází z představy o posílení inovační výkonnosti nejen ve vztahu ke konkurenceschopnosti, ale i k sociálním výzvám jako je tvorba nových pracovních míst, udržitelnost životního prostředí a posílení sociální

soudržnosti. Tento rámec inovační výkonnosti formulovala Lisabonská strategie. Její desetileté uplatňování potvrdilo oprávněnost tohoto strategického rámce. Přineslo také poznatky o řadě problémů, které jsou spojeny s jejím uplatňováním a přispívají ke kritickému přehodnocování koncepce NIS. Proto byl pro název tohoto článku zvolen termín „postlisabonská“ situace. Tímto názvem chci poukázat na okolnosti, jejichž vliv bude přesahovat potenciál prostředků, které byly zatím uplatňovány při realizaci ekonomických a sociálních cílů Lisabonské strategie.

Problémy spojené s postlisabonskou situací se týkají zejména transnárodních otázek, které jsou ovlivňovány aktivitami národních vlád a dalších agentur. Klíčová otázka se tedy týká vztahu „národní – evropský“. Jak v samotné Lisabonské strategii, tak i v reálných trendech, které působily v předcházející dekádě, je přirozeně tento vztah zařazen do globálního rámce. Evropské společenství bere v úvahu vliv vnějšího prostředí na svou situaci a chce porozumět svým výhodám v globálně se utvářejícím prostředí trhů, vědy, techniky a inovací a také je uplatňovat. Plodnost rozvinutější koncepce NIS bude tedy záviset na spolehlivé reflexi širšího vztahu: „národní – evropský – globální“. Termín postlisabonská situace však obsahuje ještě další důležitý aspekt pro koncepci inovačního systému. Ten souvisí se specifikací cílů inovační politiky a prostředků k jejich dosažení, které formuluje Lisabonská strategie. Tento strategický rámec však výrazně přesahuje koncepci NIS.

Lisabonské zadání počítá s mobilizací zdrojů odborného vědění a vzdělávání ve prospěch

růstu ekonomiky, který současně bude vytvářet nová pracovní místa, nenarušovat životní prostředí a udržovat sociální soudržnost. Porozumění těmto souvislostem však vyvolává řadu nových otázek a potřebu jejich zodpovězení: lze růst konkurenceschopnosti prostřednictvím odborného vědění podporovat v rámci existujících forem ekonomických a akademických institucí; je respektování sociálních cílů (a řešení problémů zaměstnanosti, kvality života a solidarity) plně závislé na ekonomickém růstu a dostupnosti ekonomických zdrojů nebo jsou k dispozici jiné zdroje; za jakých okolností lze uvedené sociální problémy řešit pomocí jiných než technických a ekonomických zdrojů; jaká je pružnost ustavených technicko-ekonomických zdrojů inovací k formulovaným sociálním cílům.

Při analýze okolností, které přesahují koncepční pojetí NIS a zasahují do širších technických, ekonomických a sociálních důsledků inovačních systémů, budeme vycházet z několika poznávacích zdrojů. Předně budeme mít na paměti plodnost tradice neoschumpeterovských studií inovací, která vždy hledala oporu pro svá tvrzení v empiricko-analytickém a praktickém kontextu. Zejména přechod od lineární koncepce NIS (která počítala s formativní úlohou akademické vědy a návaznými aktivitami dalších sektorů NIS) k jeho interaktivní koncepci (která počítá s větší otevřeností a spoluprací jednotlivých sektorů NIS) objasňuje jeho náročnější formy vnitrosektorové a mezi-sektorové koordinace. Bude dále reflektován stav inovačních systémů zobrazovaný pomocí statistických databází a argumentace veřejně probíhajících diskusí hodnotících výsledky Lisabonské strategie

a komentujících přípravu strategie na následující desetiletí. Využijeme také poznatků dalších sociálních věd (zejména studií vědy a techniky, sociologických studií modernity). Budeme tedy využívat mezioborový přístup. Ten má v tomto zaměření oporu ve skutečnosti, že ekonomická studia inovací již výrazně tematizují sociální souvislosti růstu inovační výkonnosti firem i národních ekonomik a studia modernity počítají s inovačním potenciálem ekonomiky a techniky.

Formulace problému

V úvodu byl naznačen rámec praktických i poznávacích okolností, se kterými při následující interpretaci problémů současné inovační politiky počítáme. Předmětem zkoumání budou praktiky inovačních politik evropských zemí, které reflektují specifické okolnosti jednotlivých zemí, ale také reagují na obecně přijímanou koncepci NIS a na integrační příležitosti a výzvy v rámci EU. Tato analýza je zaměřena na institucionální rámec NIS. Vycházíme z teze, kterou již formuloval J. Schumpeter: vliv inovací založených na technicko-ekonomických zdrojích vytváří tlak na „tvůrčí destrukci“ existujících institucí. Současný stav inovačně založené ekonomiky poskytuje již značně věrný obraz o rozsahu a intenzitě takové destrukce. Stav bohatství a komplexity moderních společností si ovšem vynucuje, aby institucionální destrukce probíhala smysluplně. K tomu jsou nezbytné poznatky o možných formách institucionální změny, které budou při této analýze také využity.¹

Problém, který bude zkoumán, má užší zaměření. Týká se koncepčního zázemí inovačních po-

¹ Pro analýzu institucionální změny je nutno uplatnit širší pojetí institucí, které nechápe instituce jen v jejich omezující úloze. Instituce jsou vymezeny jako habitualizované zvyklosti, které jsou dodatečně racionalizovány pomocí norem jednání a organizačních režimů a „zatlačeny“ do polohy rutiny a samozřejmosti. Problémem institucionální změny je artiklace těchto habitualizovaných zvyklostí do polohy nesamozřejmosti a kritické reflexe (viz Berger, Luckmann 1999).

litik, které koordinují instituce NIS. Předmětem následující kritické reflexe je pojmové označení „systém“. Koncepce NIS se opírá o systémový a evoluční přístup (viz Nelson, 1993). Zdůrazňuje funkční celistvost institucí, která je nezbytná pro mobilizaci různorodých inovačních zdrojů a součinnost jejich aktérů ve prospěch růstu inovační výkonnosti; současně upozorňuje v evoluční perspektivě na strukturální vlivy, které usměrňují možné změny do určitých trajektorií. Vyjděme tedy z institucionálního členění NIS, které počítá s akademickými, podnikatelskými, exekutivními, neziskovými a zahraničními zdroji inovačních procesů. Ve statistické praxi jsou označovány jako sektory NIS a jsou také popsány pomocí ukazatelů týkajících se jejich zdrojů a efektů, případně jejich prostředí. Systémové pojetí sice počítá s funkční diferenciací, avšak její celistvost dosahuje pomocí výrazných hranic k vnějšímu prostředí. Uplatnění institucionální analýzy NIS, která chce studovat kulturní založení institucí, však předpokládá, že vezmeme v úvahu nejméně ještě další dva nezbytné pohledy. Jsou to jednak funkčně specifické formy koordinace, organizace a hodnocení, které se praktikují v jednotlivých institucích (viz Hollingsworth, 1998) a jednak kapacita reflexivity a učení, kterou disponují jednotlivé instituce (viz Lundvall, 2002, Giddens 1998). Oba pohledy však již přesahují oblast inovačních aktivit a zasahují do sféry sedimentovaných zdrojů praktického jednání a vědění. Setkávání s těmito zdroji jednání je spíše střetáváním. Projevuje se spíše podle okolností, nikoli systémově. Proto chceme charakteri-

zovat funkčně diferencované instituce, které kooperují při tvorbě inovací, také s jejich přesahem do sféry neformálně založených a hodnotově prosycených sfér (zejména politiky, ekonomiky a občanské veřejnosti). Navrhujeme tedy charakterizovat institucionální rámec pro podporu inovací jako **shluk** institucionálních dimenzí.

Funkčně specifické instituce podporující tvorbu inovací disponují specifickými zdroji, prostředky vlivu, režimy organizace a koordinace a také zdroji reflexivity (poučení) v konfrontaci s obecně přijímanými hodnotícími hledisky na poli politiky, občanské veřejnosti i politiky.² Systémovost institucionálního uspořádání v rámci národních států je problematizována tím, že interakce mezi jednotlivými institucionálními dimenzemi mají významný přesah do jejich vnitřního uspořádání, což vede ke střetům mezi jejich rozdílnými organizačními a koordinačními režimy. Tak např. rostoucí využívání smluvního výzkumu ve spolupráci s podnikatelským sektorem při rozvoji akademického výzkumu ukazuje, že svébytné formy koordinace a komunikace v akademických institucích jsou v rozporu s koordinačním principem v podnikatelském sektoru, který je založen na soukromém osvojování komodifikovaných produktů a služeb v prostředí trhů.³ Na první pohled se zdá, že jde o konfrontační střet. Důkladnější sledování těchto situací však ukazuje, že již jde o řešení těchto konfliktů, o procesy reflexivity a učení, které umožňují hledání nových orientačních a kulturních základů v rámci relevantních institucí (viz Lundvall, 2002; Stehr, 2010).

² Pojem „shluk“ uplatnil Giddens při analýze institucionálního rámce modernity a sociálněvědních diskusí, které v návaznosti na klasické představy sledovaly a hodnotily výrazné poválečné industriální vlivy a demokratizační změny v posledních dvou dekadách (1998).

³ Tento spor je v oblasti studií vědy a techniky formulován jako dilematický problém mezi komunikací a kodifikací – nezbytným předpokladem tvorby vědeckého vědění – a komodifikací, která je předpokladem fungování tržních forem koordinace.

Problematizace systémového uspořádání institucí podporujících inovační procesy má i širší důvody, které souvisejí s výše uvedenými procesy reflexivity a učení. Ty totiž působí na toto uspořádání zcela nesystémově – reagují vždy v kontextu konkrétního mocenského rozložení sil v dané zemi, dostupných politických zdrojů i kulturních a občanských předpokladů pro vedení plodných veřejných diskusí k relevantním tématům. Rozhodnutí o váze a významu koordinačních a organizačních režimů nelze spolehlivě zajistit jen v rámci odborného nebo politického hodnocení. Nutně přesahuje do sféry každodenní zkušenosti. To pak znamená, že každou jednotlivou dimenzi institucionálního uspořádání pro podporu inovací je nutno rozšířit o přesahy do sféry politických, medializovaných a občanských aktivit. I takové rozšíření je nesystémové. Závisí na okolnostech, které ho umožňují v kontextu jednotlivých institucionálních dimenzí i v celistvosti jejich uspořádání ve prospěch inovačních aktivit. Pojetí **shluku institucionálních dimenzí pro podporu inovačních procesů** uplatníme při analýze postlisabonské situace ve výše uvedeném vztahu mezi inovačními aktivitami, konkurenceschopností, zaměstnaností, kvalitou životního prostředí a sociální soudržností.⁴

Institucionální rámec transnárodních procesů představuje odlišnou situaci. Zahraniční zdroje uplatňované v růstu domácího výzkumu a inovací působí určitě systémově ve prospěch NIS, avšak obrácený vztah má výrazně nesystémovou podobu. Nelze tedy v případě transnacionálního uspořádání na podporu inovací hovořit o institucionální dimenzi disponující svébytným režimem koordinace. Transnárodní dimenze jsou

spíše spravovány v rámci výše diskutovaných institucionálních dimenzí NIS. Principy koordinace akademických, podnikatelských i exekutivních aktivit působí s ohledem na své specifické režimy koordinace globálně, i když v různé míře. Evropeizační procesy také probíhají nerovnoměrně ve vztahu k osvědčeným formám správy moderních společností. Tím méně mohou systémově působit možnosti pro utváření evropského inovačního uspořádání, i když tento projekt byl nastartován ve formě *European Research Area* a *European Innovation Area*. Zde se institucionální dimenze teprve utvářejí v rozporném kontextu mezi zájmy národních států a tlaku globalizačních procesů. Postup analýzy tohoto postlisabonského problému bude nutno reflektovat i při jeho analýze.

Souhrnně řečeno: následující diskuse bude problematizovat koncepci NIS ze dvou hledisek: jednak z hlediska transnárodních vlivů, které se vyznačují značnou nerovnoměrností v působení formativních (fyzických, ekonomických, politických a kulturních) faktorů, a jednak z hlediska destabilizace institucionálních dimenzí NIS v důsledku proměn institucionálního uspořádání pro podporu inovací, které nemůže nabýt spolehlivé podoby bez přesahu do politické a občanské sféry. V diskusi k formulovanému badatelskému problému budeme postupovat následovně. Nejprve zhodnotíme poznatky kritické diskuze k fungování NIS v předcházející dekádě a náměty na sociálně a politicky robustnější koncepci inovační politiky. Následně shrneme diskuzi k analýze sociálních důsledků inovací. Takto zformulovaný poznatkový rámec technicko-ekonomických, sociálních a politicko-regulativních souvislostí inovačních procesů bude využit pro zhodnocení možných

⁴ *Jednotlivé institucionální dimenze lze charakterizovat funkcí specifickou, kterou uplatňuje koncepce NIS i Oslo manuál pomocí pojmu sektor (vysoké školy, vláda, podnikatelský sektor, neziskový sektor a mezinárodní sektor). Lze však uvažovat i o specifitějším funkčním členění.*

změn ve vztazích mezi jednotlivými dimenzemi institucionálního shluku na podporu inovační činnosti. Tím bude v závěru nabídnut i sociálně a politicky robustnější pohled na koncepční zajištění současných inovačních politik.

Inovační politika – problémy reflexivity, učení a institucionálních změn

Hodnocení stavu inovační politiky v evropských zemích, zejména v členských zemích EU, vychází z poznatků o důsledcích uplatňované interakční koncepce NIS jak v jejím vnitřním (národním), tak vnějším (transnárodním) uspořádání. Zatímco v její akademické a podnikatelské institucionální dimenzi došlo v poslední dekádě ke vzájemnému přizpůsobování a institucionálním změnám, klíčová slabina se projevuje v institucionální dimenzi vládní správy a regulace. V akademické sféře k tomu přispěla re-orientace na problémově vedený výzkum (oproti disciplinárně založenému zkoumání). V podnikatelské sféře pozitivně působila orientace na poptávkově orientovanou produkci. Adaptace v dimenzi veřejné správy a politických aktivit naráží na setrvačnost organizačního (byrokratického) režimu a nízkou míru jeho reflexivity. Institucionální dimenze veřejné správy s její vazbou na politickou sféru má přitom nezastupitelnou funkci při koordinaci společnosti pomocí obecně přijatelných výhledů. Právě z tohoto důvodu lze považovat **politické selhání** a následně se projevující **institucionální selhání** za příznačné faktory postlisabonské situace.

S tímto hodnocením vystoupila také skupina předních ekonomických odborníků na inovace (viz Nauwelaers, Wintjes, 2008). Jejich důkladná

analýza stavu NIS a inovačních politik i formulace problémů přesahujících do sociální a politické sféry prezentují důležité poznatky pro naši diskuzi. Charakterizujeme tedy krátce jejich argumentační linii. Náprava **veřejné správy** inovačních procesů vyžaduje, aby bylo porozuměno politickým procesům a jejich specifickým rysům v případě inovační politiky. Funkcí politiky je formulovat cíle pro společnost, které se opírají o (soutěživě dosahovanou) shodu na půdě politické a občanské veřejnosti. Tím také přispívá svou koordinující úlohou – zejména s pomocí exekutivy – k veřejné správě ve prospěch naplnění těchto cílů. V oblasti inovační politiky se to týká zejména tvorby výhledů a priorit pro inovační sféru. Zde vzniká první problém: převažuje snaha tyto cíle zjednodušovat (do podoby indikátorů). Cíle se však týkají širších a kontextových souvislostí a nelze k nim dojít ani metodicky založeným jednáním. Další problém se týká organizačního režimu veřejné správy – ta je rozdělena do ministerstev a hierarchických forem organizace v jednotlivých sektorech, což komplikuje horizontální interakci, která je nezbytná pro uplatňování inovační politiky. Inovační politika je tvarována spíše organizační strukturou než aby sama tvarovala organizační strukturu. Východiskem z tohoto problému je podle autorů veřejné politické učení.⁵

Na výše uvedenou argumentační linii lze navázat a konkrétněji i kriticky interpretovat její jednotlivé pozice. Formulace cílů pro inovační politiku reflektuje napětí mezi omezenými prostředky pro podporu výzkumu a inovací na jedné straně a širokým i neurčitým spektrem oblastí růstu jejich významu. **Volba priorit** vždy

⁵ *Kompetence k poučení a k adaptaci na reflektovanou situaci se diskutuje v oblasti ekonomických studií inovací pomocí pojmu učení se (viz Lundvall, Tomilson, 2002). Obdobně je tomu i v oblasti studií veřejné politiky. V sociologii, která má hlubší tradici ve studiu různých forem vědění, se v podobné perspektivě používá pojem reflexivity. Reflexivita je chápána jako permanentní monitorování chování a jeho kontextů, které vede k tomu, že „sociální praktiky jsou neustále ověřovány a přetvářeny ve světle nových informací o těchto praktikách samotných“ (viz Giddens, 1998, s. 40).*

sehrávala důležitou úlohu v souboru opatření inovačních politik. Výrazně se však měnil její politický kontext. Původně byl spojen s podporou projektů tzv. velké vědy (specifických oblastí výzkumu a technických změn), veřejným financováním jejich nejkvalitnějších aktérů a centralizovanými formami organizace. Nezamýšleným důsledkem tohoto přístupu bylo nasměrování výzkumu a technické tvořivosti do určitých směrů a omezení otevřenosti těchto oblastí k novým a nečekaným iniciativám. Proto se změnil i přístup k pojetí priorit – do popředí vystupuje orientace na podporu klíčových nositelů inovačních činností a komunikačních vazeb mezi nimi. Tuto změnu zachycuje pojem **infrastruktura pro podporu inovací**. Je podpořena i novými regulativními praktikami; např. financování využívá veřejné i soukromé zdroje; organizace se více opírá o sebeorganizační a koordinační kapacity. S ohledem na růst složitosti inovačních procesů a jejich náročnosti na koordinaci se v současnosti prosazuje více infrastrukturní přístup a silnější formy decentralizované správy. Větší důvěru lze vkládat do „efektivnosti tržních procesů působících zdola-nahoru než procesů organizovaných shora-dolů a hierarchicky řízených ... přístup k inovacím zdůrazňuje generickou funkci (tj. vztahy mezi různými inovačními aktéry) inovační systémovosti“ (viz Gassler, Polt, Rammer, 2008, s. 220). Otevřenou však zůstává otázka, kterou jsme naznačili výše: jak se systémové přístupy prosazují, když jsou konfrontovány s „nesystémovostí“ svého prostředí (rozdílnými koordinačními mechanismy jednotlivých institucionálních dimenzí a ověřováním jejich

přijatelnosti na platformě politického a občanského hodnocení).

Slabiny vládního sektoru a veřejné správy NIS byly již dříve artikulovány a také kriticky zkoumány. V roce 2002 byl zahájen projekt MONIT⁶ (viz OECD, 2005), který poukázal na organizační i diskurzivní slabiny veřejné správy inovací a tím i na příčiny její nedostatečné reflexivity a adaptace vůči měnícím se okolnostem. Zkušenosti inovačně orientovaných zemí (např. Finska, Nizozemska, Norska) ukazují, že prosazení horizontální dimenze do vertikální struktury veřejné správy, koordinace krátkodobých a dlouhodobých opatření i vyvažování různých tematických priorit s vyváženým rozvojem infrastruktury pro podporu inovací nemohou být dosaženy bez „externalit“ NIS, a to jak v transnárodní dimenzi, tak i v přesahu do sociální a politické sféry. Integroující momenty nejsou ovlivněny jen politicky podpořeným „mixem“ regulativních opatření, ale i adaptací na probíhající sociální transformace v průmyslu, službách, vzdělání (viz Remoe, 2008). Problém **reflexivity a učení** v oblasti veřejné správy a politiky je provázán s výše diskutovanou otázkou organizačního režimu v těchto oblastech. Slabost „zpětné vazby“ v hierarchickém režimu správy je obecně známým jevem. Tematizace problému učící se politiky (*policy learning*) umožnila specifikovat nové formy, které působí oproti sektorizaci veřejné správy (využívání poradních sborů, poradních skupin k formulovaným úkolům nebo explicitnější formulaci strategických rámců⁷). Přístupy k učící se politice reflektují také různé metody a formy, které byly využity zejména v rámci EU – metody benchmarkingu, nejlepší praxe,

⁶ *Monitoring and Implementing National Innovation Policy (MONIT)*.

⁷ *Posledně jmenované opatření se uplatňuje v zemích, které mají dostatek zdrojů a chtějí je strategicky využívat (např. Norsko), v politicky vyspělých zemích, které dosahují určité úrovně politické shody (např. Nizozemsko) nebo ve větších zemích, jejichž pozice jsou vymezovány geopoliticky (např. Anglie, Francie).*

otevřené metody koordinace a další (viz Lundvall, Tomilson, 2002; Nauwelaers, Wintjes, 2008). Ukazují na různé způsoby učení, které reflektují využívání specifických forem vědění podle míry jeho vázanosti na své nositele, místo a prostředí jeho využívání (kodifikované vědění, neformální vědění, diskurzivní vědění) nebo podle typů zainteresovaných aktérů (učení v kontextu hierarchií, sítí nebo veřejného projednávání).

V návaznosti na funkci a praktiky OECD lze konstatovat, že v rámci evropských zemí jsou vytvořeny předpoklady pro **učení i v transnárodní dimenzi**. Při hodnocení výsledků Lisabonské strategie se však zřetelně projevila její nedostatečnost. Zkušebním kamenem pro reflexivitu orgánů EU bylo nedávné období finanční krize, které vyžadovalo uplatnění mixu stabilizačních i růstových opatření. Úloha inovačních zdrojů nebyla v této situaci doceněna. L. Soete (2008) výstižně shrnuje námitky tohoto zaměření. Ukazuje na dvě slabiny v přístupech orgánů EU. Jednak kritizuje uplatňovaný příklon k industriální politice, která prosazovala hlediska rozsahu a nebrala v úvahu rozmanitost lokálních situací. Při reorientaci ekonomik na inovace a služby však taková rozmanitost je příznivou okolností ekonomického růstu. Podobnou námitku formuluje i ve vztahu k monetární politice: její celoevropská působnost byla realizována pomocí kvantitativních přístupů a nebyla sto monitorovat sociokulturní rozdílnosti, které působí zejména na fiskální politiky jednotlivých států. Druhou slabinu spatřuje v přístupu k povaze vědění jako ke zdroji ekono-

miky. Konstatuje, že se klade důraz na akumulaci a růst vědění a zanedbává se význam jeho šíření a fungování v globálním kontextu. Ve prospěch svého tvrzení uvádí dva argumenty. Není zřejmé, zda výnosy z veřejných investic do růstu vědění jsou osvojovány a využívány v domácím prostředí nebo zda „neunikají“ do globálního prostředí. Dále tvrdí, že vazba mezi investicemi soukromých firem do výzkumu a vývoje a růstem produktivity národní ekonomiky, která se považuje za klíčovou pro hodnocení výkonnosti NIS, je problematická. Soukromé firmy dnes již investují své výdaje na výzkum a vývoj kdekoli v těch místech, kde mohou být efektivněji zhodnoceny.⁸ Oba argumenty reflektují vliv globalizačních procesů a zpochybňují jak lineární, tak interaktivní koncepci inovačních systémů v jejím národním i evropském rámci. S ohledem na tyto okolnosti by EU měla podle autora opustit praktiky rámcových programů pro podporu výzkumu v členských zemích EU i snahu o (evropské) intelektuální osvojení a praktické využití jejich výsledků. Spíše by měla podporovat „globální přístup k tomuto vědění, rozvoj společných globálních standardů a rychlé celosvětové rozšíření takto vytvořených nových technologií do ostatních zemí“ (viz Soete, 2008, s. 279).⁹

Závažnost nedostatků ve veřejné správě inovační a náročnost na jejich řešení vedla ke koncepčnímu zobecnění, podle kterého dochází nyní k formování nové – třetí generace inovační politiky. Ta nespočívá jen v podpoře interakcí mezi segmenty NIS, ale „ve schopnosti vlád uplatnit lepší prostředky a přístupy pro lépe strategicky orien-

⁸ *Takovým místem je USA, kde již dlouhodobě existují vyspělé laboratorní podmínky a příznivé formy patentování; potvrzuje to také svébytná pozice patentování v USA, která mnohem lépe indikuje úroveň a dynamiku technických změn. Mnohdy firmy outsoursují výzkum a vývoj do zemí s nižšími náklady na tyto aktivity; jde však spíše o vývojové a rutinní aktivity, které nemají výraznější tvůrčí potenciál.*

⁹ *Autor uvádí také příklady technologií, které by měly v jeho perspektivě sehrávat klíčovou úlohu: technika šetřící energii, výzkum udržitelného rozvoje a klimatických změn, zdraví a šíření chorob, kvalita potravin, bezpečnost, rozvoj sociálních humanitních věd.*

tované politické rozhodování, a to pomocí kombinace různých priorit a překonávání krátkodobých perspektiv i strukturní setrvačnosti a dále ... ve schopnosti vlád transformovat komplexní politická zadání do roviny jejich uplatnění v tlaku existující fragmentace“ (viz Remoe 2008, s. 153–154). Tato formulace spolu s tvrzením o přechodu k nové (třetí) generaci inovační politiky (přesahující interakční koncepci NIS) je velmi blízká výše zdůvodňovanému pojmu institucionálního shluku pro podporu inovací. Formuluje také řadu konkrétních poznatků ve prospěch pokročilejšího koncepčního přístupu k inovační politice.

Sociální zdroje a důsledky inovací a problémy jejich správy

V předcházející části bylo vysvětleno, že k reflexi sociálních důsledků dochází také v kontextu ekonomických studií inovací. V posledních několika letech jsou také předmětem širších sociálněvědních studií. Pomocí jejich poznávacích možností jsou vymezovány jak širší souvislosti, a to jako momenty sociálně formativních procesů, tak i mikrosociální proměny. Tím se nabízí možnost porozumění těm situacím, kdy sociální dopady inovací mohou pozitivně nebo negativně ovlivnit transformační procesy: v prvním případě se mohou projevit jako zdroj inovací, ve druhém případě jako jejich omezení, které musí být překonáno další mobilizací technických a ekonomických zdrojů inovací. Další okolnost, která ovlivňuje širší přístup ke studiu sociálních souvislostí inovací, je ovlivněna i specifickým hlediskem k pojetí času a budoucnosti. V převážné části sociálněvědních studií není tato dimenze spojena s prostou růstovou dimenzí, ale spíše s otevřenou a nejistou budoucností přinášející obvykle nezamýšlené důsledky jednání.

Tento postup se již osvědčil v oblasti studií sociálních důsledků techniky. Nejprve byly veřej-

ně reflektovány negativní důsledky velkých technických systémů. Reakce byla dvojí: předně se počítalo s aktivnějším využitím technické expertizy ve prospěch dokonalejšího projektování cílů pro techniku; tento ex ante přístup se ukázal neschůdný (nebyl sto zachytit tvůrčí procesy, spíše je omezoval); později byla pozornost soustředěna na sledování (zamýšlených i nezamýšlených) důsledků technických projektů, což představovalo výrazný nárůst reflexivity institucí produkujících odborné vědění (viz Müller, 2002). Byly vytvořeny a praktikovány postupy hodnocení techniky (viz Hochgerner, 1990; Joerges, 1992), které přinesly poznatky o událostech, které se odehrávaly na hranicích mezi expertně orientovanou technikou a laicky založenou veřejností. Hromadily se první poznatky o možnostech správy procesů produkce, šíření a využívání (nejen odborného) vědění. Byly identifikovány různorodé zájmy, které působí na rozhraní mezi experty a laiky, problémy, které jsou formulovány, a způsoby jejich řešení. Hranice se stávaly prostupnější, vedly k větší vzájemné obeznamovanosti aktérů, jejich situací a k procesům učení a reflexivity. Prostupovaly přes aktéry technické kompetence až do výzkumných organizací a ke kritické reflexi hodnotových základů akademické vědy. Na folii těchto změn ve vztazích mezi technikou a občanskou veřejností se odehrává významná institucionální změna vedoucí k reformulaci akademické autonomie a odpovídajícím změnám v jejích organizačních režimech (viz Gibbons, M. et al. 1994; Etzkowitz, 2008).

Již výše bylo uvedeno, že poznatky o sociálních důsledcích inovací byly také reflektovány v perspektivě ekonomických studií inovací. Shrňme jejich přínos v této perspektivě. Byly tematizovány zejména při výzkumech inovujících firem a jejich interakcí. Tak např. byly specifikovány kontextově a organizačně vázané zdroje vědění,

kteří využívají inovující firmy. Objasnily, že využívání vědění z organizačních struktur umožňuje kolektivní učení, přináší konkurenční výhodu, avšak zvyšuje nároky na formy sociální soudržnosti ve firmách (viz Lundvall 2005, 2006). Obdobně i již výše zmíněné návrhy na rozvinutější formy veřejného a politického učení vycházely ze studia inovačně orientovaných klastrů, které poukazovaly na význam kontextové a lokálně podmíněných sociálních vztahů vytvářejících sociální zdroje inovačních procesů (viz Nauwelaers, Wintjes, 2008). K jejich interpretaci, byly také využívány sociologické pojmy (sociální síť, sociální kapitál). Tematizace sociálních zdrojů inovací jako svébytného badatelského problému sledovala obdobnou cestu, kterou procházelo studium sociálních důsledků a zdrojů techniky. Nejprve byla vymezena obsahová a metodická specifická této oblasti, posléze byly shromažďovány poznatky o sociálních důsledcích inovací a nakonec jejich interpretace poukazovala na potřebu širšího koncepčního rámce pro jejich hodnocení. Původní rozlišování na negativní a pozitivní důsledky již nedostačovalo. Byla nutná koncepční představa o souvislosti mezi současným formátem inovačních zdrojů a mezi sociálním uspořádáním společnosti. K tomuto efektu studia sociálních důsledků inovací se vrátíme v závěrečné diskusi.

Řada mikrosociálních poznatků o sociálních důsledcích inovací byla shromážděna jejich bezprostředním sociologickým nebo etnologickým zkoumáním. Přispěly k lepšímu porozumění situačním faktorům, které se utvářejí ve vazbě na hodnotící aktivity: zájmům relevantních aktérů, mocenským a diskurzivním rozdílům mezi nimi, konfliktům a jejich zdrojům, způsobům jejich projevu, možnostem a formám jejich řeše-

ní, adaptabilitě a reflexivitě aktérů, proměnám hodnotících hledisek (a jejich interpretačním a diskurzivním rámcům). Výše uvedené poznatky byly podpořeny mezinárodním projektem orientovaným na sociálně robustnější koncepci a metody zkoumání inovací.¹⁰ V první fázi tohoto projektu byly zkoumány netechnické a neekonomické inovace, tj. inovační aktivity, které byly bezprostředně spojené s lokální, individuální a komunikační dimenzí sociální interakce. Bylo zjištěno, že v tomto kontextu sehrávají technické a ekonomické aspekty jen značně zprostředkovanou úlohu, jak je tomu např. v sociálních službách nebo ve veřejných aktivitách zaměřených na sociálně exkludované skupiny. Také formy správy těchto interakcí mají výrazně decentralizovanou podobu (viz Roth, 2009; Aldeapartanen, 2011). V následné fázi byly studovány a hodnoceny ty segmenty funkčně specifických institucí, kde dochází k výraznému vlivu komunikačních, participačních, konzultačních a hodnotících aktivit a kde se sociální zdroje formují ve vztahu k etablovaným institucím (průmyslu, výrobním službám, zdravotnictví, vzdělání). Tyto okolnosti způsobují, že plošně vzrůstá význam sociálních zdrojů ve službách, ale také v těch výrobních aktivitách, které se výrazněji orientují na kulturní zdroje sociálně tvarovaných tržních segmentů, jak to příkladně doložila studie o inovačních aktivitách ve švýcarském hodinářském odvětví (viz Jeannerat, Crevoisier, 2011). Studium kontextu adaptačních a reflexivních kapacit jednotlivých aktérů přineslo přesnější poznatky o jejich formách jak na straně výzkumných a expertně založených organizací (viz Dutilleul, Birrer, Mensink, 2010; Kerosuo, Kajamaa, Engström, 2010), tak i na straně uživatelů jejich

¹⁰ *Jde o řadu mezinárodních konferencí o indikátorech a koncepcích inovací (ICICI), jejichž výsledky byly prezentovány v publikační řadě CES VŠEM (Müller, 2009a).*

poznatků i zainteresovaných aktérů. Např. byl specifikován význam intermediárních organizací pro institucionální reflexivitu (viz Backhaus, 2010) nebo specifické formy managementu veřejných diskusí doprovázených vyhraněnými očekáváním ve vztahu k technickým zdrojům inovací (viz Mensink, Birrer, 2010).

Diskuse

V poslední části přistupujeme k závěrečnému kroku. Vrátime se k výzkumnému problému, který byl uveden a formulován v úvodních částech. Využijeme výše uvedenou argumentaci při hodnocení oprávněnosti problematizace koncepce NIS a navrhneme sociálně robustnější koncepční přístup k uspořádání a správě inovačních procesů. Již výše bylo na příkladě neoschumpeterovských studií objasněno, že poznávací hodnota studia společenských jevů má velmi omezenou projektující úlohu. Spíše je sto sledovat důsledky zvolených a realizovaných projektů a přispívat k poučení, pokud se důsledky liší od zamýšlených cílů. To platí zejména v těch situacích, kdy dochází ke konfrontaci různých hodnotících a zdůvodňujících hledisek. To se bezpochyby týká komplexu vědy, techniky a inovací a jeho tlaku na institucionální změny (tvůrčí destrukce v Schumpeterově rétorice). Výsledky výše uvedeného monitorování sociálních důsledků inovačních systémů však ukazují, že jejich hodnocení nemůže spočívat jen v určení jejich eticky přijatelných nebo nepřijatelných dopadů. Vyžaduje i konkrétnější hodnocení technických, ekonomických a sociálních souvislostí fungování tohoto komplexu tak, aby byly udrženy růstové i stabilizující rámce (viz Lisabonská strategie). Pro takové hodnocení je výhodné využít koncepci společnosti, představy o jejích nezbytných a svébytných částech a způsobu celkového fungování.

Výše uvedená zkušenost, že, pokud nemáme přijatelnou teoretickou představu o celku společnosti, je při zkoumání společenských jevů interpretace jejich dílčích projevů problematická, byla rozpoznána i v rámci neoschumpeterovských studií inovací. Prosazuje se v teoretizování o ekonomikách založených na vědění. Rozmanitost těchto teoretických pohledů se postupně soustřeďuje na shrnující pohledy. Ty počítají (v perspektivě technického determinismu) s určujícím růstem informační a komunikační techniky nebo (v duchu informačního determinismu) s určujícím vlivem růstu objemu informací (viz Soete, 2002).

Pro naši diskusi se jeví jako nejneproduktivnější Lundvallova koncepce učící se ekonomiky, která oprávněně kritizuje oba předcházející přístupy jako zjednodušující. Tato koncepce poukazuje na vázanost vědění na sociální a organizační struktury a na mnohem obtížnější formy jeho mobilizace ve prospěch ekonomického růstu. Učení organizací je podmíněno nejen flexibilitou jejich organizačního uspořádání, ale i klimatem sociálního bezpečí, soudržnosti a laterální interakce. Obdobné okolnosti byly zjištěny i při budování mezifirmových vztahů a (lokálních, regionálních) infrastruktur pro podporu inovací – jejich pružnost, otevřenost a stálá obnova kompetencí je podmínkou pro plnění jejich infrastrukturní úlohy (viz Lundvall, 2006). Tato souvislost byla ověřována i v makrosociální dimenzi – na příkladě dánského inovačního systému (viz Lundvall, 2002). Kapacita k učení v prostředí jednotlivých sektorů NIS je rovněž výrazně podmiňována výše uvedenými sociálními a kulturními okolnostmi. Pro naši analýzu má význam zjištění, že pro „dánskou inovační politiku je důležitý důraz na tvorbu sociálního konsenzu a stále vyhodnocování vlivů techniky“ (tamtéž, s. 26). Uvedené poznatky o sociálních důsledcích inovací představují pro naši diskusi důležitý argu-

mentační zdroj. Neposkytují však dostatečný rámec pro jejich hodnocení v rámci celkového uspořádání společnosti.

Jaké podněty se utvářejí pro hodnocení inovační politiky v rámci strategických úvah EU? Lisabonská strategie bezpochyby vytyčila dostatečně robustní rámec pro hodnocení možného výhledu pro evropské země, který zahrnuje jeho vědecké, technické, ekonomické i sociální aspekty. Při hodnocení výsledků uplynulé dekády se však ukazuje, že uvedené souvislosti jsou vyjádřeny spíše v rovině cílů než v rovině prostředků pro jejich dosažení. Inovace byly označeny jako klíčový zdroj růstu konkurenceschopnosti, avšak růst inovační výkonnosti je spojován jen s růstem výzkumu a akumulací odborného vědění. S ohledem na slabou pozici výdajů na výzkum v celkovém rozpočtu EK, i obtíže při formování ERA, je tato iniciativa srozumitelná (viz Aho, 2006). Nový návrh na strategickou orientaci EU – Europe 2020 – zpřesňuje vztah mezi cíli a prostředky: cíle jsou specifikovány podle typů růstu, které naznačují i určité spektrum relevantních prostředků; souběžně jsou označeny i klíčové iniciativy a jejich prostředky, které mají směřovat k naplnění formulovaných priorit. Dosáhlo se i určitého kompromisu ve způsobech označování strategických záměrů: kvantitativní označování je podřízeno ideálně typickým označením, která umožňují specifikovat různé kvality zamýšlených cílů i prostředků jejich naplnění. Úloha inovací je spojena s určitým typem růstu („*smart growth*“), který je příznivý pro využití vědění jako klíčového ekonomického zdroje. Důrazněji se počítá nejen s růstem výzkumné výkonnosti, ale i s rozvojem vzdělání a cirkulací vědění ve společnosti. Je také podporována dalšími typy růstu (udržitelným a inkluzivním růstem), které ve vazbě na inovace mají mobilizovat aktivitu mladé generace v kontextu jejího vzdělávání a vyu-

žívání digitalizované ICT. Vzdělání a problémy chudoby jsou zařazeny jako priority s výrazným sociálním obsahem. Opatření v rámci dalších navržených typů růstu výrazněji poukazují na sociální souvislosti týkající se správy, lokálních aspektů, sociálního modelu i problémů chudoby (viz Communication, 2010).

Nová strategická orientace již lépe a explicitněji specifikuje sociální souvislosti technického a ekonomického rozvoje. V průběhu diskuse ke koncepci Europe 2020 však byly formulovány podstatné připomínky k její sociální dimenzi. Předně se týkaly přetrvávajícího krátkodobého přístupu zaměřeného na východiska z ekonomické krize, která hledají zdroje v omezování veřejných výdajů. Tím se podkopává stabilizační úloha sociálního státu, která je důležitá zejména v krizových situacích, ale i jeho úloha při udržení infrastrukturních předpokladů pro mobilizaci inovačních a růstových zdrojů. Další připomínky se týkaly potřeby tematizovat problém zaměstnanosti i správy v širším kontextu než jen v perspektivě pružnosti trhů práce a deregulace. Právě za hranicemi těchto přístupů se prosazují možnosti aktivního uplatnění sociálních a kooperativních interakcí, které lze využívat jako sociální zdroje (viz Debate 2011; The EU 2020 Strategy 2011).

Koncepce učící se ekonomiky i strategie Europe 2020 počítají s klíčovým významem vědění a inovací, interpretují ho v makrosociální perspektivě. Sociální souvislosti růstu vědění a inovační výkonnosti však posuzují převážně v kontextu sociálních důsledků současných forem a zdrojů ekonomického růstu. Již v předcházející části byla prezentována mikrosociální analýza sociálních souvislostí inovací, která objasnila možnost využití sociální interakce (sociálního kapitálu, sítí, shody) jako specifických zdrojů inovací. V lokálním a regionálním pohledu jsou

poznatky o mobilizaci sociálních zdrojů ve prospěch růstu inovační výkonnosti přesvědčivé. Analýza interakcí mezi aktéry institucí NIS a na platformě (národní) politické veřejnosti však poskytuje obraz spíše soupeřících aktérů a hodnocení, ve kterém se velmi obtížně prosazují postupy vedoucí ke tvorbě nových a obecně závazných pravidel. Pro vyhodnocení této situace je nezbytný makrosociální pohled, který by poskytl celistvý pohled na společnost, přinejmenším na její institucionální zázemí. Ten by pak umožnil přesnější pohled na souvislosti mezi jejich technickými, ekonomickými a sociálními aspekty, na možnosti tvorby a využití sociálních zdrojů a na úlohu politických prostředků a prostředí pro jejich mobilizaci. Námitky, které uplatňujeme vůči koncepcím ekonomiky založené na vědění, vycházejí z výše objasněného pojmu institucionálního shluku pro podporu inovací, z diskuse ke krizovému stavu institucionální dimenze veřejné správy a k úloze politického režimu při obnově a posílení její koordinační úlohy. Dále konstatujeme, že v této perspektivě je také možné lépe porozumět možnostem mobilizace sociálních zdrojů ve prospěch růstu inovační výkonnosti. Pro konkrétnější zdůvodnění využijeme diskusi o makrosociálních souvislostech společností založených na vědění.

Diskuse o možnostech mobilizace sociálních zdrojů ve prospěch růstu techniky a ekonomiky probíhá v řadě úrovní. Většinou však jde o normativní pohledy, které se pokoušejí problematizovat převažující představy o lineárnosti růstových trajektorií. Zřetelně se to projevuje v typologii forem růstu, které nabízí koncepce Europe 2020. Konkrétnější argumentace se uplatňuje v diskusi o udržitelnosti sociálního modelu, o jeho podmíněnosti ekonomickou výkonností a jeho vlivu na sociální soudržnost. Ekonomické zprostředkování se zde považuje za klíčové a sociální model

i soudržnost za důsledek. Analýza souvislostí mezi ekonomickými a sociálními faktory však vyžaduje mnohem konkrétnější úroveň analýzy. Příznivý poznávací terén pro takovou analýzu nabízí sféra služeb a otázky, jak se prosazují inovace v této oblasti a jaké zdroje jsou mobilizovány ve prospěch jejich růstu. Akumulované ekonomické zdroje sehrávají v rozvoji služeb a jejich inovačního potenciálu důležitou úlohu. Avšak formy jejich projevu poskytují neobvyklé souvislosti – vedou k růstu nových míst, avšak s nízkým platovým oceněním. Podstatné odlišnosti vznikají také při uplatnění technických zdrojů. Schéma rozlišující techniku na vysokou a nízkou ve vztahu k inovační výkonnosti nelze uplatnit. Inovační potenciál techniky je zde mnohem výrazněji závislý na povaze sociálních a komunikačních poměrů. Obdobně je tomu i v oblasti vzdělání a odborné kompetence, jejichž uplatnění musí více počítat se situačními a komunikačními okolnostmi než s formálně založeným věděním. Situovanost a diferencovanost podmínek pro rozvoj služeb jsou podporovány obecněji působícími individuálními trendy. Giddens (2007) proto oprávněně zdůrazňuje, že dochází nejen k růstu významu služeb pro zaměstnanost a tvorbu důchodu, ale i k jejich personifikaci. Je nutné s významem specifík této oblasti počítat, a proto se doporučuje používat pojem **ekonomiky založené na vědění a službách**. Poukazuje rovněž na další důležitou okolnost pro diskusi o možnostech mobilizace sociálních zdrojů ve prospěch ekonomického a technického růstu. Sociální formy procházejí výraznými **transformacemi**, což komplikuje přesnější pojmové vymezení pro jejich studium a pro jejich institucionální analýzu. Kvantitativní indikátory mají jen velmi omezenou vypovídací hodnotu a kvalitativní údaje omezují širší srovnatelnost. Dobrým pomocníkem je uplatnění typologické klasifikace, která umožňuje určité

srovnávání a hodnocení. V případě transformací sociálních vztahů nabízí Giddens ideálně typické rozlišení na pasivní a aktivní formy (2007). *Pasivní formy* jsou orientovány na problémy exkluze/inkluze, ochrany pracovních míst a ochrany před riziky, které plynou jak ze strany státu, tak i důsledků velkých technických a ekonomických projektů. Udržování sociální soudržnosti v těchto formách se pak vskutku jeví jako ekonomicky nákladné a technicky náročné. Předpokládá se, že sociální konflikty lze pacifikovat jen pomocí dalších ekonomických zdrojů a nových technických řešení. *Aktivní formy* umožňují podporovat změny kvality života zasahující dnes do každodenních praktik lidí, povzbuzují komunikační a participativní dovednosti lidí a mobilizují tyto efekty jako autonomní sociální zdroje. Je zřejmé, že postup změn od pasivních k aktivním formám, který vystihuje povahu současných sociálních transformací, nelze sledovat pomocí krátkodobých výhledů. Vyžadují dlouhodobý výhled, který je sto zachytit změny v povaze práce, vzdělávání, správy, způsobu života i v dalších sociálních sférách. Předpokládají identifikaci klíčových faktorů ovlivňujících růst vlivu aktivních forem (v přístupu k práci, při zmírňování sociálních nerovností, při posilování lidské důstojnosti i občanské uvolněnosti a podpoře čínorodé důvěry).

Výše uvedená argumentace k proměnám sociálních forem a k možnostem jejich mobilizace ve prospěch ekonomicko-technického růstu a růstu inovační výkonnosti umožňuje reagovat na institucionální a politické souvislosti diskutovaného problému. Dokresluje sociální kontext institucionálního shluku pro podporu inovací, jenž spočívá ve vyvázání z převažujících pasivních forem a podpoře i uplatnění aktivních forem. Sociální zdroje se formují v tomto transformačním kontextu – zčásti jako vyvázané a uvolňující se zdroje (ale bez institucionální

opory), zčásti jako již osamostatněné a zformované (spolu s usazením do nových institucionálních rámců). Je zřejmé, že formalizace těchto změn pro potřeby studia je nesnadná. Politické souvislosti navazují na tento institucionální kontext. Jsou prostředím a disponují prostředky, které umožňují artikulovat a řešit kulturní napětí, která při tak podstatné sociální transformaci a institucionální změně vznikají. V tomto smyslu lze také hovořit o proměnách inovační politiky od pasivních k aktivním formám. Přejchod od lineárního k interaktivnímu pojetí NIS byl prvním krokem v této perspektivě. Požadoval aktivizaci širšího okruhu aktérů k jejich koordinovanému postupu. Současná míra vlivu a významnost vědění a inovací pro růst a rovnováhu společnosti však vyžaduje rozvinutější míru aktivizace politické veřejnosti. Kulturní napětí, která se zde mají překonávat, představují širokou škálu problémů: vztahy mezi veřejnou a soukromou sférou, napětí formálních a neformálních hledisek, odborného a každodenního vědění a řadu dalších hodnotových (a hodnocených) aspektů. Ve všech těchto situacích jde o konfrontaci různých hodnotících hledisek, a proto se rozhodování o jejich nárocích na platnost oprávněně přesouvá na veřejná dějiště s potenciálem svobody projevu, zvažování okolností a učení. Jde zejména o politické dějiště (agoru), kam se oprávněně přenáší hlavní váha hodnocení odborného vědění. Zde se totiž namísto bezprostředního tlaku obav soutěžících představ (diskurzů) a jejich aktérů začínají prosazovat výhody vzájemné obeznámenosti a učení (viz Nowotny et al., 2001). Obdobně podpůrnou úlohu má dějiště trhu s ohledem na jeho úlohu při efektivní eliminaci materiálního nedostatku. Předpokladem je, aby fungující pravidla umožňovala jejich aktérům (podnikatelům i spotřebitelům) zaujmout pozici rozvažování a odpoutat se od

situačního tlaku k ziskovosti a spotřebě (viz Stehr, 1994, 2010). Zobecnění praktik konfrontace hodnotících pohledů různorodých sociálních aktérů reagujících na inovační tlak ukazuje, že jde o střetávání dvou ideových a hodnotících představ (diskurzů) – technicko-ekonomických příslibů¹¹ a sociopolitického experimentování (viz Felt, Wynne, 2007). Sociálněvědní reflexe těchto praktik ukazují, že v podmínkách institucionální reflexivity tyto konfrontace vedou k institucionálním adaptacím, včetně korekcí jejich svěbytných hodnotících hledisek (viz Nowotny et al, 2001; Stehr, 2010).

Výše uvedená diskuse, která objasňuje možnosti veřejného učení a mobilizace sociálních zdrojů, problematizuje současné transnárodní formy post-lisabonské politiky. Procesy europeizace se zatím prosazují v rovině tržní koordinace a nejsou doprovázeny efektivně fungujícími demokratickými institucemi. Tento demokratický deficit je zatím nahrazován vyvažujícími působeními existujících regulujících orgánů EU (viz Risse 2010). Paradoxně však neúplnost demokratických nástrojů v EU uvolňuje diskuzi pro politické výhledy, v jejichž rámci jsou také velmi explicitně tematizovány sociální souvislosti inovačních procesů. V návaznosti na kritickou reflexi Lisabonské strategie a přípravy programu Evropy 2020 probíhá např. diskuse k souvislostem mezi konkurenční výhodou EU a jejím sociálním modelem. Tematizuje se tím otázka, zda sociální soudržnost je vázána jen na technicko-ekonomické zdroje, tedy její udržení je spojeno s dodatečnými ekonomickými zdroji, nebo může být specifickým zdrojem konkurenceschopnosti (viz Rodrigues, 2002; Giddens, 2007; Outhwaite, 2008).

Existence demokratického deficitu se projevuje i ve většině nových členských zemí EU. Zde sice došlo k obnově forem kompetitivního prostředí pro fungování tržních i politických prostředí, avšak ty mají spíše podobu ostrého soupeření než férového soutěžení. Zřetelně zde působí strukturální závislosti, které kulturně sedimentovaly v prostředí centralizovaných a nedemokratických forem správy. Nyní oslabují možnosti uplatnění kompetitivních forem pro růst bohatství i budování sociální shody. V takovém prostředí se posiluje atomizace společnosti, což způsobuje, že tržní a demokratické instituce jsou obsazovány korporativními zájmy, ztrácejí svou otevřenost a tím i klesá jejich účinnost v koordinaci funkčně specifických a regulativně různorodých institucí. K tomu je nutno dodat, že v situaci vyostřených napětí mezi institucemi a hodnotícími hledisky je neúčinnější formou koordinace vytváření plnohodnotných výhledů, které by přesvědčivě reflektovaly zájmy (složitě uspořádaných) institucí a dávaly jim dostatečný čas pro adaptaci k novým okolnostem. Nastává vlastně obrácená situace ve vztahu k poměrům v EU – nové členské země upadají v politické hašteření a politikaření a ztrácejí možnost dělat skutečnou politiku, která tvorbu takových výhledů umožňuje (viz Risse, 2010).

Závěr

S ohledem na formulovaný badatelský problém této stati a následnou argumentaci i diskuzi lze přistoupit k formulaci závěrů. Připomínáme, že tato stať využívala problematizaci existující koncepce inovací ve dvojím pohledu. Jednak poukazuje na tlak evropeizačních a globalizačních

¹¹ Felt a Wynne (2007) konstatují, že současné pojetí inovací působí ve prospěch technicko-ekonomického využití: „inovace jsou kódované a replikovatelné, inovační prostředí je založeno na představě, že ‚vítěz bere vše‘ a představě, že inovátoři jsou hrdiny bojujícími ‚proti všem‘“ (s. 23).

faktorů a zpochybňuje poznávací produktivnost rámce národního státu. Dále pak kritizuje pojetí systémového uspořádání institucí ovlivňujících tvorbu inovací. První závěr, který vyplývá z takto formulovaného a diskutovaného problému, dokládá, že oba uvedené pohledy je nutno kombinovat. Evropeizace a globalizace nepředstavují jen rozšiřování existujícího („systémového“) uspořádání, ale i jeho intenzivní změny, jeho transformaci. Obráceně pak lze konstatovat, že prostředí a efekty transformačních změn otevírají možnosti pro zdařilejší postup evropeizačních a globalizačních procesů. Z této obecněji formulované shrnující interpretace lze pak poukázat na dva konkrétní závěry, ke kterým vede předcházející kritická diskuze k formulovanému problému. První se týká správy inovačních procesů a druhý pak příspěvku sociálních věd ke studiu inovací.

Navrhovaný rozvinutější přístup k problematice správy inovací navazuje na empirické poznatky o sociálních důsledcích inovací založených na masivním využívání poznatků vědy a techniky. Ty ukazují, že převažující vliv technicko-ekonomických hodnocení je konfrontován s mnohostranými sociálními hodnotovými hledisky. Střet různých hodnotících hledisek nemůže být řešen pomocí nějaké předem dané formy nebo metodiky. Musí přesáhnout do veřejné a demokratické diskuze, kde se hledá východisko. Z tohoto důvodu bylo navrženo uplatnit pojem institucionálního shluku pro podporu inovací. Jde o shluk jednotlivých institucionálních dimenzí, které přesahují sektory NIS tím, že zahrnují formy sociální koordinace či správy i formy jejich veřejné kontroly. Bylo konstatováno, že v prostředí

EU interakce akademických a tržních institucí s veřejností jsou pokročilejší než interakce státu s občanskou veřejností. Diskuze týkající se problémů správy v EU a nových členských zemí poukázala na různé tvary demokratického deficitu, které oslabují budování institucionálního shluku pro podporu inovací.

I když předcházející závěr poukazuje na význam politických a občanských praktik při správě inovací a podpoře institucionálních změn, neznamená to, že řešení se hledá bez racionálních přístupů a účasti sociálních věd. Studia forem komunikace objasňují, že její úspěšnost závisí na sociokulturních předpokladech, které pak ovlivňují různé úrovně jejich efektů. Jsou také prozkoumány důsledky komunikace v prostředí značné distance mezi různými formami vědění, jak je tomu v případě odborného vědění ve vztahu k praktickému vědění („zdravému rozumu“) lidí. V této situaci o platnosti hodnotících hledisek a porozumění rozhoduje až uživatel efektů plynoucích z tohoto hodnocení. Nelze předpokládat, že hodnocení, které uplatnil tvůrce vědění, porozumí i jeho uživatel. Obdobnou zkušenost potvrzují i studia vědy, techniky a inovací: po selhání představy, že by měly společněji prognózovat budoucnost, se tato oblast sociálních věd orientovala na důkladné zkoumání jejich důsledků; to vedlo k uznání úlohy uživatelů pro tvorbu vědění, k vytvoření tlaku na mezioborové přístupy v sociálněvědním studiu a zvýznamnění jejich poznatků při tvorbě politik. Uvedená tematizace naznačuje konkrétní cesty mezioborové diskuze, které umožňují lépe porozumět nejen sociálním důsledkům inovací, ale i možným formám jejich správy. ■

LITERATURA

- AHO REPORT: Creating an Innovative Europe. EC Report of the Independent Expert Group on R&D and Innovation. Luxembourg: EUR 22005, 2006. ISBN 92-79-00964-8.
- ALDEA-PARTANEN, A.: Social Innovation in Service Delivery to Youth in Remote and Rural Areas. *International Journal of Innovation and Regional Development*, 2011, vol. 3, no. 1, p. 63–81. ISSN 1753-0679.
- BACKHAUS, J.: Intermediaries as Innovating Actors: Towards a Transition to a More Sustainable Energy System. In: Müller, K., Roth, S., Žák, M. (Eds.): *Social Dimension of Innovation*. Prague: CES VŠEM 2010, p. 131–141. ISBN 978-80-86131-90-0.
- BERGER, P., LUCKMANN, T.: *Sociální konstrukce reality*. Brno: CDK 1999. ISBN 80-85959-46-1.
- Communication from Commission, Europe 2020. The Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth. Brussels: EC COM (2010) 2020, 3. 3. 2010.
- Debate about Social Dimension of Europe 2020 Strategy. European Industrial Relations Observatory. Dostupné z URL: <http://www.eurofound.europa.eu/eiro2010/03/articles> [citováno 1. 3. 2011].
- DUTILLEUL, B., BIRRER, F. A., MENSINK, W.: Unpacking European Living Labs: Analysing Innovation's Social Dimension. *Central European Journal of Public Policy*, 2010, vol. 4, no. 1, p. 60–85. ISSN 1802-4866.
- ETZKOWITZ, H.: *The Triple Helix. University-Industry-Government Innovation in Action*. New York, London: Routledge 2008. ISBN-13 9780415964500.
- The EU 2020 Strategy: Analysis and Perspectives. Culture, Action Europe. Dostupné z URL: <http://www.cultureactioneurope.org/lang-en/component> [citováno 1. 3. 2011].
- FELT, U., WYNNE, B.: *Taking European Knowledge Society Seriously*. Luxembourg: DG for Research. EUR 22 700, 2007. ISBN 978-9279-04826-5.
- FREEMAN, C.: *Economics of Industrial Innovation*. London: Pinter Publishers 1982. ISBN-13: 978-0262561136.
- GASSLER, H., POLT, W., RAMMER, CH.: Priority Setting in Technology Policy – Historical Development and Recent Trends. In: Nauwelaers, C., Wintjes, R. (Eds.): *Innovation Policy in Europe, Measurement and Strategy*. Cheltenham: Edward Edgar 2008, p. 203–224. ISBN 9781845427597.
- GIBBONS et al. (Eds.): *The New Production of Knowledge. The Dynamics of Science and Research in Contemporary Societies*. London, New Delhi: Sage 1994. ISBN-13 978-0803977945.
- GIDDENS, A.: *Důsledky modernity*. Praha: Sociologické nakladatelství 1998. ISBN 80-850-62-1.
- GIDDENS, A.: *Europe in the Global Age*. Cambridge: Polity Press 2007. ISBN-13: 978-0745640112.
- HOCHGERNER, J.: *Soziale Grenzen des technischen Fortschritts. Vergleiche quer durch Europa*. Wien: Falterverlag 1990. ISBN 3-85439-071-8.
- HOLLINGSWORTH, R.: *Doing Institutional Analysis: Implications for Study of Innovations*. Wisconsin: University of Wisconsin 1998.

JEANNERAT, H., CREVOISIER, O.: Non-technological Innovation and Multi-local Territorial Knowledge Dynamics in the Weiss Watch Industry. *International Journal of Innovation and Regional Development*, 2011, vol. 3, no 1, p. 26–44. ISSN 1753-0679.

JOERGES, B.: Grosse technische Systeme. In: *Technik und Gesellschaft* (Jahrbuch 6). Frankfurt am M.: Campus 1992, p. 41–72.

KEROSUO, H., KAJAMAA, A., ENGSTRÖM, Y.: Promoting Innovation and Learning through Change Laboratory-Method. An Example from Finnish Health Care. *Central European Journal of Public Policy*, 2010, vol. 4, no. 1, p. 86–108. ISSN 1802-4866.

KOLEKTIV CES VŠEM, NOZV NVF: Konkurenční schopnost České republiky 2008–2009. Praha: CES VŠEM, NOZV NVF 2010. ISBN 978-80-86131-87-0.

LUNDVALL, B. A., TOMILSON, M.: International Benchmarking as a Policy Learning Tool. In: *The New Knowledge Economy in Europe. A Strategy for International Competitiveness and Social Cohesion*. Cheltenham, Northampton: Edward Elgar 2002, p. 203–231. ISBN-13 9781840647198.

LUNDVALL, B. A.: *Innovation, Growth and Social Cohesion. The Danish Model*. Cheltenham, Northampton: Edward Elgar 2002. ISBN-13 978-1845422165.

LUNDVALL, B. A.: *National Innovation Systems – Analytical Concept and Development Tool*. Copenhagen: Business School 2005.

LUNDVALL, B. A.: *Innovation Systems between Policy and Research*. Paper presented at Innovation Pressure Conference. Tampere, March 2006.

MENSINK, W., BORRER, F. A.: Role of Expectations in System Innovation: The Electronic Health Record, Immoderate Goal or Achievable Necessity? *Central European Journal of Public Policy*, 2010, vol. 4, no. 1, p. 36–59. ISSN 1802-4866.

MÜLLER, K.: *Industriální zdroje, ekonomický růst a sociální změna*, Praha: Sociologické nakladatelství 2002. ISBN 80-86429-07-5.

MÜLLER, K.: Institucionální faktory růstu výkonnosti národních inovačních systémů. Working paper CES VŠEM, 2007, č. 1. ISSN 1801-4496.

MÜLLER, K.: Sociální dimenze inovací. *Bulletin CES VŠEM*, 2009, č. 7 (a). ISSN 1801-1578.

MÜLLER, K.: Technické, ekonomické a sociální zdroje inovací. *Bulletin CES VŠEM*, 2009, č. 10 (b). ISSN 1801-1578.

NAUWELAERS, C., WINTJES, R.: Innovation Policy, Innovation in Policy: Policy Learning within and across Systems and Clusters. In: Nauwelaers, C., Wintjes, R. (Eds.): *Innovation Policy in Europe, Measurement and Strategy*. Cheltenham: Edward Elgar 2008, p. 225–268. ISBN 9781845427597.

NELSON, R. (Ed.): *National Systems of Innovation: A Comparative Study*. Oxford: Oxford University Press 1993. ISBN-13 978-0195076172.

NOWOTNY, H., SCOTT, P., GIBBONS, M.: *Re-thinking Science. Knowledge and the Public in the Age of Uncertainty*. Cambridge: Polity Press 2001. ISBN-13 978-0745626086.

- OECD: *Technology and the Economy: the Key Relationship*. Paris: OECD Publishing Service 1992. ISBN-13 978-9264136229.
- OUTHWAITE, W.: *European Society*. Cambridge: Polity Press 2008. ISBN-13 9780745613321
- REMOE, S. O.: *Innovation Governance in Dynamic Economies: Lessons from OECD MONIT Project*. In: Nauwelaers, C., Wintjes, R. (Eds.): *Innovation Policy in Europe, Measurement and Strategy*. Cheltenham: Edward Edgar, 2008, p. 139–170. ISBN 9781845427597.
- RISSE, T.: *A Community of Europeans? Transnational Identities and Public Spheres*. Ithaca, London: Cornell University Press, 2010. ISBN-13 978-0801476488
- ROTH, S. (Ed.): *Non-technological and Non-economic Innovations. Contribution to a Theory of Robust Innovation*. Bern: Peter Lang 2009. ISBN-13 978-3039118151.
- RODRIGUES, M. J. (Ed.): *The New Knowledge Economy in Europe*. Cheltenham: Edward Edgar 2002. ISBN-13 1843764687.
- SOETE, L.: *Innovation Policy in a post-Lisabon Europe: Some Reflections*. In: Nauwelaers, C., Wintjes, R. (Eds.): *Innovation Policy in Europe, Measurement and Strategy*. Cheltenham: Edward Edgar 2008, p. 269–285. ISBN 9781845427597.
- SOETE, L.: *The Challenges and Potential of the Knowledge-based Economy in a Global World*. In: Rodrigues, M. J. (Ed.): *The New Knowledge Economy in Europe*. Cheltenham: Edward Edgar 2002, p. 28–53. ISBN-13 1843764687.
- STEHR, N.: *Knowledge Societies*. London: Sage 1994. ISBN 0-8039-7892-8.
- STEHR, N.: *Knowledge, Democracy and Power*. *Central European Journal of Public Policy*, 2010, vol. 4, no. 1, p. 14–34. ISSN 1802-4866.

INNOVATION POLICY IN A POST-LISBOAN SITUATION

Doc. Ing. Karel Müller, CSc.

ABSTRACT

The article discusses conceptual approaches to innovation policies. It explains the productive role of the neo-Schumpeterian approach to innovation studies. The concept of the national innovation system (NIS) has been developed to organize empirical studies and to serve for orientation in shaping innovation policies in EU countries. It is claimed that the current situation in innovation-based economies and societies is transcending the cognitive capacities of the NIS concept. Two issues are discussed to support this claim. First, the NIS concept is constrained by methodological nationalism; it does not allow the identification and assessment of transnational processes and their implications for the growth and transformations of the institutional framework for the support of innovation. Second, the notion of system is problematised. The text explains that the social implications of the current technological and economic framework of innovation lead to the “destruction” of the existing institutional framework, and the need for its “creative” reconstruction is emerging. The outcome of the economic studies of innovation, studies of science and technology and critical assessment of Lisbon strategy is used to discuss the method for the coordination of technological, economic and social aims, while supporting innovation processes. The article claims that such (post-Lisbon) coordination is conditioned by at least two important circumstances: by understanding current transformations in social spheres and by the ability to carry out confrontation of different (technological, economic, social) evaluative approaches in the public realm. In order to support the extension of innovation aims and resources to this wider (and contextual) framework, the application of the notion of institutional cluster for support of innovation to be able to study the innovation policies in post-Lisbon situation is suggested.

KEYWORDS

Innovation, innovation policies, innovation systems, institutions, forms of coordination, europeization.

JEL CLASSIFICATION

A13, E61, O33

Sustainability Reporting in Romania and in the Czech Republic: A Comparative Study

Ing. Irena Jindřichovská, CSc., Mgr. Irina Purcarea

The concepts of environmental reporting and sustainability are notions that have shaped in the academic literature relatively recently. The term sustainable development appeared at the time when politicians and thinkers started discussing the development under the conditions of limited resources. A seminal work in this area, Donella Meadows' book *The Limits to Growth* (1972)¹ can be recognized as the first warning piece on sustainability of population growth. Today's entrepreneurs understand climatic changes as a cost of doing the business and at the same time as a challenge and opportunity to introduce new energy saving technologies and innovations that can contribute towards the solution of environmental problems. Since that time the interest has broadened and an international initiative called Green Agenda has emerged and developed.²

This paper is structured as follows: part 1 is an introduction. Part 2 discusses some of the influential literature in this area and part 3 presents the used methodology. Part 4 provides a comparison of the rules of sustainability reporting in the two countries. Part 5 compares the practices on the basis of selected case studies from environmentally demanding industrial sectors. Part 6

presents the conclusion and suggests topics for further research.

Earlier Literature

D. Meadows was a member of the Club of Rome, which met for the first time in 1968. Her provocative essay dealt with the problems of the growing human population and sustainable conditions of its growth on the planet with limited resources. The work identified 11 critical areas of human population's development that could lead to serious social problems, if not addressed directly. The areas ranged from limited resources, globalization, problem of safety to use of new technologies and education and development. This discussion raised the issue of sustainable civilization. *The Limits to Growth* did not attempt to make exact predictions, but wanted to illustrate warning trends and inform important policymakers and rulers of the world capital about possible black scenarios for the world's population. At the time when the report was written, the scientists did not make any new discoveries of resources. The assumptions about oil supply, technological progress and resource utilization were soon overcome with new discoveries of reserves and changes in technology and resource utilization. The

¹ On Club of Rome, please see <http://www.clubofrome.org/eng/about/1/> [consulted on 15.1.2011].

² On The Green Agenda, please see <http://green-agenda.com/index.html> [consulted on 5.5.2011].

main message was that there are limits to growth and that resources are not unlimited. Subsequently, 20 and 30 years after the initial report the Club of Rome published revisions of the first report, explaining which subsequent events have supported the Club's assumptions.

Another important topic in this discussion was brought in by E. F. Schumacher in his book of essays on innovation and alternative technologies, *Small is Beautiful*, which was published shortly after the Club of Rome's initial report.³ His essays, however, came from a different standpoint. The major argument was based on the idea that living off of non-renewable resources is like living off of capital rather than consuming generated income, and that resources are not unlimited. Schumacher's philosophical position is that modern economics erroneously depicts consumption as the ultimate end of human activity. Schumacher came not only with criticism of the current ideas but with his contribution – environmentalism – also with an alternative social philosophy.

Responsive and challenging activities of various lobby groups and ecological movements are the inherent consequences of all environmental activities of industrial companies. Lobby groups attempt to monitor the situation in the industry and environmentally demanding processes, such as the extraction of non-renewable resources, chemistry or power generation. Major influential players include the governments of developed and underdeveloped countries, environmental lobby groups, industrial corporations, industry representative groups, regulators, scientific community, general public and international organisations (Griseri and Seppalla, 2010, p. 84).

Various interest parties exercise their own specific strategies in relation to environment and social issues. As the balance and power of different interest groups changes, the limits of development modify. As the position of various lobby groups develops, the arguments in favour of specific practices and opportunities for new technologies change. And finally, as the governments and their international policy mature, the impact on industrial enterprises motivates companies to behave socially and environmentally responsibly. This has given rise to socially responsible investments practice that tends to pursue long term goals (Solomon, 2007).

The basic aim of the Club of Rome, focussing on sustainable development and environment, was the effort to investigate how the exponential growth of human population will cope with limited resources. The next report of the Club was written after the discovery of further renewable reserves in 2001. This report discussed the current problems of the human population: 1. *Environment and Resources*, 2. *Globalization*, 3. *International Development*, 4. *Social Transformation* and 5. *Peace and Security*.⁴

Community and political representatives discovered that the life is dominated by new organizational structures – enterprises. Nowadays the role of companies changes from plain employers to much more important and influential players; companies influence the life of all mankind.

“Corporations dominate all aspects of our lives. Their power affects the quality of life, food, water, gas, electricity, seas, rivers, environment, schools, hospitals, medicine, news, entertainment, transport, communications and even the lives of unborn babies.

³ Schumacher, E. F. (1973): *Small Is Beautiful: Economics As If People Mattered*, see <http://www.ee.iitb.ac.in/student/~pdarshan/SmallIsBeautifulSchumacher.pdf> [consulted on 20.1.2011].

⁴ See http://www.clubofrome.org/eng/new_path/CoR_Flyer_090605.pdf [consulted on 15.1.2011].

... *Unaccountable corporate power is damaging the fabric of society, the structure of families, the quality of life and even the very future of the planet.*"

(Mitchell and Sikka, 2005, p. 2)

This, in parts a bit catastrophic, scenario has its predecessors in times of Big Industrial Revolution in the 18th century, when the intellectual community of Great Britain was involved with the relation of rising industrial enterprises and their relations to employees, e.g. T. Carlyle, E. Gaskell or B. Disraeli. Much later, in early 1990s, the catastrophic scenarios of society risk re-emerged (e. g. Beck, 1992 and 1999; or Giddens, 1991).

Sustainable development represents a general theory of a company, a concept where the company is accountable to a whole range of different participants – stakeholders, as described by E. Freeman in his piece *Strategic Management: Stakeholders' Approach* (1984). Crisis scenarios and problems of sustainable development and role of business in society are the topic of further works on corporate social responsibility and impact on the life of society.

Sustainability reporting initiatives are now performed on voluntary basis, mainly by large companies. Recently some organizations were required to report so-called contingent liabilities. They are, however, reluctant to inform about bad news, unless they really have to. For illustration see the recent BP and oil disaster in the Atlantic (Deepwater Horizon).⁵

The lifecycle of products and services contains both apparent and hidden effects on the environment. Monitoring of hidden costs allows companies to improve their pricing policy and improve the investment decision-making for

long-term projects that are in accordance with the long-term goals of sustainable enterprises. For this reason, the companies ought to formulate measurable and sustainable targets that would lead to achieving environmentally neutral processes. Each enterprise should prepare regular reports on sustainable development and corporate social responsibility, which serve investors for their decision-making. This way the public has an opportunity to ascertain how the company performs and how it attains its sustainable potential (Lockhart, 2007). In today's investment community, there is a growing trend of socially responsible investing (SRI), when managers of big investment funds and pension funds decide about investment on the basis of whether the target investee firm behaves ecologically and socially responsibly. (Salomon, 2007, p. 109–111).

The current reporting system does not reflect the full economic value of natural resources that are used in corporate production. The first attempts to reform the accounting system to reflect this value occurred in the 1950s. According to the basic principles of environmental accounting, it is necessary to reflect the full cost of environmental deterioration and its protection.

"Expenditures to protect the environment from harm cannot not be identified from the data in the accounts. Such expenditures include the costs incurred to prevent environmental harm, such as pollution control equipment purchased by factories or catalytic converters in cars. They also include the costs of remedying that harm ... These expenditures are already included in the income accounts, along with all other intermediate or final consumption. However, they cannot be disaggregated to highlight the costs

⁵ *Deepwater Horizon Oil Spill: The Fate of the Oil*, by Jonathan L. Ramseur on <http://fpc.state.gov/documents/organization/154155.pdf> [consulted on 20.1.2011].

incurred to prevent or mitigate environmental degradation.”

(Definition of Green accounting by The World Conservation Union)⁶

Growing importance of the environmental agenda and problems of sustainable development has led mainly large industrial companies to address the problems of their impact on the environment. Reporting of this kind, however, has predominantly voluntary character.

Used Methodology

The methodology of this paper is principally based on qualitative analysis and comparative case studies of companies in environmentally demanding sectors. Prior to the articulation of our research question, discussions were carried out with representatives of the Ministry of Environment in the Czech Republic and the Ministry of Environment and Forests in Romania. Our preliminary findings were combined with the opinions of our academic colleagues involved in the field of environment and sustainability reporting. We have also studied electronically published information on the impact of human activities on the environment and the resulting green movement around the world.

Detailed mapping of the baseline knowledge and collection of the required data from the identified study literature allowed us to set up the theoretical framework for our further research. The search for literature and documents covering the laws and sustainability regulations was performed, accompanied by a thorough literature research of norms and regulations in the two respective countries.

The case studies of the selected companies in similar industries allowed us to evaluate the ap-

proach to regulation in this topical area in the two countries and to map the fulfilment of local rules and regulations, as well as to identify the gaps for adjusting current and drafting further regulations. The results are based primarily on analysis and synthesis of the identified issues, which allowed us to compare and generalize the findings and draw the conclusion of our study. To support our findings, we have used a study report on CSR and marketing in selected countries of Eastern Europe, exercised by professional consultancy firm Braun & Partners Network.

The Comparison of Rules: Sustainability Reporting in Romania and the Czech Republic

Before we provide characteristics of local rules of sustainability reporting, we will present a quick view on the development of CO₂ emissions and development of the two selected economies, characterized by GDP level.

Without any econometric analysis, we can observe some correspondence of human activity represented by growing GDP and emissions that have a deteriorating effect on the environment. Furthermore, the rate of growth of CO₂ emissions declined in recent years.

Environmental and Sustainability Reporting in Romania

Beginning in December 1989, various institutions dedicated to environmental issues were set up within the executive and legislative structures and the first acts of primary and secondary environmental legislation were adopted. Thus the sustainable development principles were incorporated in public policies. This came as a result of obligations undertaken by Romania under the declarations and conventions developed

⁶ See <http://www.unpei.org/PDF/budgetingfinancing/Environmental-accounting.pdf> [consulted on 15.12.2010].

Table 1 ▶***Emissions of CO₂ and development of GDP in Romania and the Czech Republic from 1971 to 2008***

Year	Million tonnes of CO ₂		Billion 2000 US dollars	
	Romania	Czech R.	Romania	Czech R.
1971	114.9	151.0	67.0	104.1
1975	140.6	152.6	101.4	118.7
1980	176.1	165.8	146.2	132.2
1985	173.3	173.1	172.0	138.8
1990	167.1	155.1	157.0	150.2
1995	117.1	123.7	141.0	143.1
2000	86.3	121.9	132.3	154.0
2005	91.7	119.6	174.6	185.1
2006	94.9	120.7	188.4	197.7
2007	91.9	122.0	199.7	209.8
2008	89.9	116.8	218.1	214.9
90-08	-46.20%	-24.70%	38.90%	43.10%

Source: CO₂ Emissions from Fuel Combustion IEA Statistics, 2010 Edition, pp. 45–46 and 80–81.⁸

following debates within the UN and its specialized agencies. It is important to stress that Romania was the first European country to ratify the Kyoto Protocol at the United Nations Framework Convention on Climate Change.

According to the current legislation, the Ministry of Environment is a “specialized authority of the central public administration, with juridical rights, in direct subordination of the Government”. The Ministry of Environment is assigned as the Management Authority for the Sectorial

Operational Programme for environment infrastructure.

The mandate of the Ministry of Environment was “to elaborate the Government strategy for environment protection and water management and to coordinate its implementation at national level in order to ensure sustainable development”. The Ministry of Environment and Forests provides the framework for assessing the social and environmental impact. For example, in 2010, the Ministry of Environment and Forests, Ministry of Agriculture and Rural Development, Ministry of Interior and Ministry of Regional Development and Tourism,⁸ issued a joint order approving the Methodology related to environmental impact assessment for public and private projects. The Order was published in Official Gazette no. 274 dated 27th April 2010.

In 2001, the Environmental Guard was established,⁹ being responsible for monitoring the environment, the prevention and the banning of contraventions. Romania has also implemented the EC Legal Framework for Green Public Procurement (GPP) (DIR. 2004/17 & 18/EC) at the national level through the Emergency Governmental Ordinance no. 34/2006. The Ministry of Environment in partnership with the Norwegian Ministry of Environment runs the project entitled: Developing emergent ecological markets in Romania.

Between 2007 and 2009, at national level¹⁰, the Ministry of Environment and Forests allowed

⁸ *Environmental Newsflash* (2010). Available at <http://www.kpmg.com/RO/en/IssuesAndInsights/ArticlesPublications/Newsflashes/Advisory/Environmental-Newsflash/Documents/ENF%2056%20EN.pdf> [consulted on 10.1.2011].

⁹ Caraiani, C. et al. (2006): *Green Accounting in Romania – a Vision to European Integration*. Retrieved from <http://www-sre.wu-wien.ac.at/ersa/ersaconfs/ersa06/papers/476.pdf> [consulted on 25.1.2011].

¹⁰ *Romania's National Report for the 18th Session of the United Nations Commission on Sustainable Development (CSD-18)*. Retrieved from http://www.un.org/esa/dsd/dsd_aofw_ni/ni_pdfs/NationalReports/romania/full_text.pdf [consulted on 25.1.2011].

voluntary participation by organizations in the Community eco-management and audit scheme (EMAS). It organized several events that focused on the training of the institutions involved in applying the provisions of the EMAS Regulation.

A very important aspect is that Romania¹¹ had undertaken to finalize its own revised National Sustainable Development Strategy and presented it to the European Commission before the end of 2008. The first progress report on its implementation will be presented by June 2011. Implementing the National Sustainable Development Strategy has become a priority in the current Government Programme 2009–2012, and the ministry has the responsibility for following the implementation of this strategy.

Corporate sustainability reporting remains a voluntary exercise at national level.

In March 2007,¹² the foundation Forum for International Communications published the results of a survey of 250 representatives of corporate socially responsible companies acting within the Romanian business environment. The study revealed that CSR is not completely understood in Romania and is often associated with a corporate image campaigns.

The study revealed that there is a need for social reporting in Romanian businesses and that social reports are not credible CSR instruments because there is a tendency to amplify the positive achievements to attract potential benefits. At the same time, Romanian companies lack the

experience of developing CSR reports and do not assume the necessity of measuring the effects of CSR actions.

Another research¹³ was carried out between 2006 and 2008, focusing on the evolution and quality of environmental reporting across Romanian companies listed on the Bucharest stock exchange. The research concentrated on 46 companies with environmental impact. The findings showed that:

- Romanian companies provide general information regarding their environmental impact – information that is incomplete and irrelevant to the users.
- Romania's accession to the EU, the implementation of certain European environmental policies and programs for financing environmental protection resulted into positive development of environmental reporting.
- As for the type of information provided, Romanian companies restrict themselves to supplying general information, neglecting information related to environmental risks, costs and obligations.

An important finding of the study was that at national level the majority of environmental information provided by the Romanian companies was incomplete or irrelevant. Romanian companies need to develop programs with quantifiable objectives, budgets, evaluation methods, and performance indicators.

¹¹ *National Sustainable Development Strategy 2013–2020–2030*, retrieved from <http://strategia.ncsd.ro/docs/sndd-final-en.pdf> [consulted on 15.1.2011].

¹² *Iamandi, I., Filip, R. (2008): Instruments for evaluating the performance of corporate social responsibility. The Romanian Case*, retrieved from <http://rejournal.eu/Portals/0/Arhiva/JE%2027/JE%2027%20-%20Iamandi%20Filip.pdf> [consulted on 15.1.2011].

¹³ *Ienciu, A., Muller, V., Matis, D. (2011): Environmental reporting within the Romanian companies*, retrieved from <http://www.naun.org/journals/energyenvironment/19-746.pdf> [consulted on 15.1.2011].

Environmental and Social Reporting in the Czech Republic

The Ministry of the Environment of the Czech Republic defines its views on environmental and sustainability reporting as issues that are recognized on both microeconomic and macroeconomic levels. In 2005, the strategy of sustainable development was approved. The strategy combines environmental reporting with social issues into the so-called system of sustainable development.¹⁴ With the use of this system, the state can assess the efficiency and material effects of legislative measures and voluntary measures used by individual companies and give recommendations that companies may use for assessment of sustainable development.

“Reporting on sustainable development on the enterprise level – i.e. the microeconomic level is a tool, which helps the decision-making of company management. ... It seems very effective to connect the system of sustainable reporting with managerial accounting in the company, because they are both useful parts of communication with external bodies not only in the area of corporation approach to the environment but also in corporate annual reports and reports on corporation sustainable development.”

The policy of the Ministry of Environment currently relies on voluntary corporate reports that deal mainly with health, safety and sustainable development of company; however, on the macroeconomic level the ministry defines accounting of sustainable development. This consists of information on the current state of environment in connection with the economic

performance of the state. On the company level, the reporting concentrates on fulfilling certain environmental goals. In our opinion the voluntary character of environmental reporting should remain, similarly as it is in other developed countries, and the Ministry of Environment should prepare recommendations and more detailed guidelines in accordance with the worldwide experience taking in consideration differences in industrial sectors.

The Czech Ministry of Environment wants to include elements of sustainability reporting into mandatory company reports. One of the preferred tools for this reporting is Material Flow Cost Accounting, which was first developed in Germany and later modified in Japan. Material Flow Cost Accounting focused on cost reduction, having strived for significant productivity and environmental improvements through innovations in the manufacturing process. (Schaltegger and Burritt, 2000).

At present, one of the most important activities in the area of environmental reporting is the enforcement of new ISO standards. In recent years, Japan initiated this activity, which served as a basis for successful commencement of works on the preparation of a new standard. Environmental costs represent all costs connected with environmental damage and protection. According to Burritt (2004:13),

“EMA (Environmental Management Accounting) is concerned with the accounting information needs of managers in relation to corporate activities that affect the environment as well as environment-related impacts on the corporation”.

The proposed standard Environmental Management – Material Flow Cost Accounting – Gene-

¹⁴ *The Czech Republic Strategy for Sustainable Development*, retrieved from <http://www.ochranaprirody.cz/res/data/068/010027.pdf> [consulted on 15.1.2011].

ral Principles and Framework is included in the group of ISO 14000 standards and has already been assigned with the denomination ISO 14051.

In shaping the new standard, long discussion was dedicated to what is to be included in material flows. In spite of the fact that at first sight the methodology takes account only of material, material flow cost accounting includes also natural resources including water and also used energy. Discussions also included the types of businesses, which the methodology is intended for. Discussion has shown that new standard will give a number of impulses for future use of material flow cost accounting. This particularly means the implementation of material flow cost accounting for small and medium-sized enterprises. So far, mostly large enterprises were concerned with these issues. Material flow cost accounting should be expanded also to supply chains.¹⁵

The Comparison of Practices: Large Romanian and Czech Enterprises in Energy and Heavy Machinery Sectors

Braun & Partners Network¹⁶, the first consultancy group on marketing and CSR strategy from the Central Europe, conducted a study of the degree of transparency of companies from four countries where the group is present: Romania, Hungary, Bulgaria and Poland. The used methodology was aimed at evaluating the performance and social responsibility reporting and was applied to the most profitable companies in the countries. For Romania, the first 25 companies included in

the “top 100 of the most valuable companies in Romania“, which appeared in the „Ziarul Financiar” Journal, were taken into consideration. The study was based on the information available to the public. It is important to stress that the rating methodology uses Accountability standards, as well as GRI (Global Reporting Initiative) indicators, companies’ principles and best practices of social and environmental responsibility. The results revealed that Romanian companies obtained the lowest scores in economic responsibility, human resources and the company’s relation with its stakeholders. On the other hand, their websites are in general well designed, but they do not offer relevant information about programs dedicated to stakeholders, supplier-relationship, or sufficient information on human resources. For social reporting under the GRI international standards, this is not yet a practice embedded in the local CSR culture.

The reporting program developed by B&P Braun&Partners under the name “Good CSR 2010¹⁷” is intended to inform all stakeholders, via short sustainability reports presented, of the relevant data regarding economic, social and environmental performance of companies. In 2010, there were four Romanian companies that published their reports on CSR: Dona Pharmacies, Henkel, Porsche Romania and Romstal. Henkel Romania and Porsche Romania were in their first year of type „C” CSR reporting under GRI international indicators related to non-financial performance, communicating their CSR practices

¹⁵ Hajek, M.: *Material flow cost accounting and preparation*. In Zak, M. (Ed.): *Sustainability Accounting and Reporting*. Praha: CES VŠEM, 2009, p. 210–212.

¹⁶ See <http://www.iaa.ro/Articole/Analize/Petrom-si-orange-cele-mai-responsabile-companii-din-romania/2576.html> [consulted on 18.1.2011].

¹⁷ See <http://www.csr-romania.ro/news/comunicate-de-presa/903-4-companii-romanesti-si-au-publicat-rapoarte-scurte-de-csr-conform-programului-good-csr-2010.html> [consulted on 20.1. 2011].

and achievements to both employees and external stakeholders.¹⁸

Unfortunately, Romanian companies at present do not fully understand what sustainability reporting really means and what it involves. It is therefore an important issue to be addressed in the near future. At the same time, there is no legislation in the area of social and environmental reporting in Romania that requires companies to submit separate reports or information related to environmental impact, which would be very useful especially to companies that are active in highly-polluting industries. However, in our view, it is important that prior to creating any regulatory framework, a structure for creating social and environmental awareness among Romanian companies should be outlined together with some type of “learning instrument” for Romanian companies’ management.

On the Czech side, the reports on sustainable development and reports on corporate social responsibility are primarily a field of large enterprises. One must not forget the additional cost of environmental reporting. This is certainly one of the reasons why SMEs avoid such reports, unless it is a special requirement of their shareholders or environmental authorities in their town or district. In this contribution, we summarize the main features of the approach used by Czech energy giant ČEZ, a.s., and major steel producer Vítkovice, a.s. Sustainability reporting plays an important role when it comes

to the contribution to building companies’ credibility in the eyes of the stakeholders and the whole community.

Social and Environmental Responsibility of Energy Sector – Energy Group CEZ Romania

The ČEZ group has been active in Romania since 2005 through CEZ Romania, which includes CEZ Distribuție (electricity distributor in the following counties: Argeș, Dolj, Gorj, Mehedinți, Olt, Vâlcea and Teleorman), CEZ Trade – handling the sale and purchase of electricity on the wholesale market, CEZ Vanzare and CEZ Servicii. The seven counties served by Electrica Oltenia cover the largest number of consumers among the former subsidiaries of Electrica; supplying with energy a total of 1 371 398 customers, summing up a population of more than 3,5 million inhabitants. CEZ Romania holds a market share of 17 % in the distribution and sales sector.

ČEZ Group is a dynamic, integrated electricity conglomerate domiciled in the Czech Republic and with operations in a number of countries in Central and South-Eastern Europe and Turkey. Its principal businesses encompass generation, distribution and sale of electricity and heat as well as coal mining.

In the case of ČEZ Group in Romania¹⁹, the social and environmental reporting is performed via the company’s website and company’s Annual Report. The company does not provide a separate

¹⁸ Each organization reporting should conduct a self-evaluation process of the sustainability report, and there are 3 reporting levels that are to be considered, namely C, B and A. For each of the Application Levels, a “+” can be added to the Level when a reporting organization has had its reporting externally assured. Therefore, reports intended to qualify for level C, C+, B, B+, A or A+ must include certain information regarding the organization relevant to that specific level. Further information is on: ORG Sustainability reporting guidelines, <http://www.globalreporting.org/NR/rdonlyres/7DB67FFF-81EE-402F-A218-36940C883DD5/0/G31GuidelinesinclTechnicalProtocolFinal.pdf>.

¹⁹ CEZ Group in Romania Annual Report, retrieved from http://www.cez.ro/fileadmin/inits/docs/Raport_Anual_2009_RO.pdf [consulted on 15.1.2011].

Report on Sustainability and Environmental Responsibility. In the Annual Report issued by ČEZ Group in Romania, there are two sections that place an emphasis on social and environmental responsibility: “Environmental Protection” and “Donations and Sponsorships”. Employees are of great concern for the company, as it manages to take all the necessary steps towards ensuring good work conditions, employee motivation and providing equal treatment to the whole workforce.

As for environmental protection, ČEZ Group in Romania places special emphasis on minimizing the negative impact of their activities on the environment. This is done through:

- implementation of the *Environmental Management System* (to make sure that, in all their operations, they comply with legislative requirements and address any environmental impacts of the operations)
- focusing on employees – they seek to acquaint employees with environmental issues and climate change
- focusing on facilities and operations in protected natural areas, to reduce environmental impact, as well as change the way these areas are managed (e.g. the frequent use of insulated power conductors)

The main objective is to reduce the amount of generated waste, ensuring its reuse and recycling, increasing efficiency, reducing the use of natural resources, pollution and expenses. An important achievement is that during 2009, the company did not register any environment-related complaint or incident. The companies that are part of ČEZ Group in Romania also make efforts to set up an organized system with the

objective to improve the working conditions. For ČEZ Group Romania, employees are the most important asset. The company’s staff policy sets to ensure the modernization of human resource, creation of a certain level of employee participation in results and proper motivation. In this respect, starting with January 1st, 2010, the Board of Directors of CEZ Distribuție approved the implementation of Performance Bonus for all employees within the company.

The company also operates an equal-treatment policy. A very important aspect in what concerns CEZ Romania’s employees was that several measures were created addressing the social impact of reducing number of employees. Referring to the Group as acting in a socially and environmentally responsible way, it is necessary to mention the two important awards received by CEZ Romania in 2008 and 2009: “The award for the most significant projects assumed in the sector of energy in the year 2008 – Finmedia” and “The award for the category Policies, practices and projects regarding the environment protection”, at Romania Green Business Gala 2009.

Social and Ecological Responsibility in Energy sector of ČEZ Group Czech Republic

ČEZ Group²⁰ is one of ten energy giants in Europe, taken from the point of volume of energy production and from the number of users. Moreover, ČEZ represents one of the biggest energy traders. The ČEZ Group consists of almost 120 Czech and foreign companies. Environmental and social activities are an important part of firm’s philosophy labelled “We help where we operate”. Activities span several areas.

²⁰ For Annual report CEZ, a.s., see http://www.cez.cz/edee/content/file/investors/2009-annual-report/2009_skupinacez_vyrocní_zprava_cj.pdf, the English version http://www.cez.cz/edee/content/file/investors/2009-annual-report/2009_cezgroup_annual_report_aj.pdf [both consulted on 15.1. 2011].

For example, ČEZ recently introduced a new initiative entitled “ČEZ Against the Crisis”, which helped the Czech economy and ČEZ Group customers to mitigate the impacts of the economic crisis. This initiative consists of three parts: 1. *More job opportunities from employers*, 2. *Freeing up cash for small businesses* and 3. *Insurance of electric bill payment in the event of job loss*.²¹

Other activities in the area of corporate responsibility of ČEZ were:

Social Policy: ČEZ Group’s social policy in the Czech Republic focuses on preserving labour peace. Monetary and non-monetary benefits are treated in collective bargaining agreements entered into between employers and labour organizations – in ČEZ, a. s., for the years 2007–2014 and in the integrated subsidiaries for the years 2008–2014. In addition to wages, the ČEZ Group’s social policy in the Czech Republic also includes a shortened work week of 37.5 hours, an additional week of paid vacation beyond that required by law, paid personal time beyond that required by law, personal accounts for rest, relaxation and health of employees and their family members, electricity bill contributions, Supplemental Pension Insurance contributions, life insurance contributions, meal contributions, health care contributions and, in extraordinary cases, one-off social aid as well. The basic principles of the ČEZ Group’s social policy also apply to employees working for our international acquisitions. Benefits for employees of international companies vary from country to country and company to company. Typically they include meal vouchers, contributions for employee holidays, expanded health care, and support upon birth of a child.

Regional policy: On May 25, 2009, ČEZ Group started an information campaign to increase awareness among residents of regions, areas, and individual towns and cities of volunteer activities and partner projects in their area. The information includes the location of the closest Orange Playgrounds, Orange Fields, bikeways, and hiking trails, as well as information on specific support for local healthcare facilities and ČEZ Group Green Energy contributions for projects in the local area.²²

The ČEZ Group is very active in the area of corporate social responsibility and responsibility to the environment. This is given also by the nature of ČEZ’s production and by its thoughtful and holistic approach. ČEZ works actively with own employees and with regions.

Responsibility of Heavy Machinery Group Stx Ro Offshore Brăila (Romania)

The Romanian naval industry consists of 12 shipyards. The large number of employees in Romanian shipyards is related to high level of production integration comparable with the levels found in Japan and Korea. Offshore Brăila shipyard accounts for almost 20 % of the Romanian naval industry, measured by the number of employees. It has approximately 9,000 employees worldwide and operates nine strategically located shipbuilding facilities, including five in Norway, two in Romania, one in Brazil and one in Vietnam.

The group²³ consists of 15 shipyards located in Finland, France, Norway, Romania, Brazil and Vietnam with nearly 16,000 employees.

²¹ *CEZ Annual report 2009*, p. 159–160.

²² *Reference Annual report CEZ, a.s., 2009*, p. 161.

²³ *STX Europe Annual Report*, retrieved from <http://www.stxeurope.com/upload/?id=d10a7ef4a6c36a40922a261a-4902e5d9> [consulted on 18.1.2011].

Health, safety and environmental issues are a strategic priority for the group and the company takes significant steps to ensure greater workplace safety.

STX Europe's activities have a limited environmental impact.²⁴ The main environmental effects are related to the use of resources, energy and transportation. Environmental status reporting is an integral part of the company's annual reporting. The company is evaluating and using environmentally beneficial improvements in production processes, alternative materials, and services. At the same time, the group aims to promote open communications on environmental issues with employees, neighbours, public authorities, and other interested parties.

The Romanian shipyards' approach focuses mainly on CSR activities targeting the community and making sure that prospective employees are properly trained before they are actually given a functional role within the organization. In 2006, the company set up two foundations, namely STX Scholarship Foundation and STX Welfare Foundation offering scholarships and providing social assistance services. In Romania, the two foundations are working on a continuous basis. STX RO Offshore Brăila²⁵ development strategy also includes the concern for training new generations of shipbuilders STX Europe – Brăila Shipyard.

The company established collaboration with "Anghel Saligny" high-school in Brăila in order to provide students with the necessary skills that would be required if later employed by the

company. In this context, within the past 3 years, STX RO Offshore Brăila managed to offer 288 monthly scholarships for the students that did an internship. The students wishing to do an internship within STX Europe – Brăila Shipyard are also given access to the school workshop, one of the best equipped training centres in the country. The company's focus on the community is directed on one hand towards the prospective employees (targeting high-school students) and on the other hand towards offering donations to people and institutions in need.

As for social reporting, little information is provided on the website regarding the initiatives the company undertakes, such as CSR initiatives or type of projects that they are involved in or might approach in the near future to address key stakeholders. Most of the information can be gathered either from the company's newsletter or other sources, such as brochures or different studies on CSR focused on STX RO Offshore Brăila.

Social and Environmental Responsibility of Heavy Machinery Group Vítkovice, a.s.

Vítkovice Machinery Group²⁶ was established in 1828 in order to supply steel and rails for the major railroad planned to connect Vienna with the salt mines in Poland. A unique production complex was started in 1836, with financial support from Vienna-based banker Salomon Mayer Rothschild. Since that time the company also supplied its steel and iron products to many countries and projects worldwide. In 1992 Vítkovice chan-

²⁴ See <http://www.stxeurope.com/aboutus/sustainability/> [consulted on 12.1.2011].

²⁵ Ciacu, N.: *Responsabilitatea Sociala Corporativa la STX Europe – Santierul Naval Brăila*: In Borțun, D. (Coord.): *Responsabilitatea socială corporativă: de la relații publice la dezvoltare durabilă*. București: SNSPA 2010, p. 400–411.

²⁶ See details on <http://www.vitkovice.cz/default/file/download/id/7747/inline/1> [consulted on 15.1.2011].

ged into stockholding company. Today Vítkovice Heavy Machinery a.s. is one of the global leaders in supplies for shipping industry and engine manufacturing in Europe and Asia. Other important products include turbine and generator shafts for water power plants, shafts for wind power plants, main shafts of mining machinery and components of heavy hydraulic pressing machines.²⁷ The production is technologically very demanding and has great impact on environment. The company tries to reduce this impact, but recently the effort was made difficult because of worse economic conditions. Vítkovice, a.s., is expected to act as the leader in the field of production and commercial activities, but also in the field of science and new technologies. Vítkovice is also supposed to help in saving technical and architecture heritage.

The Vítkovice corporation changes the architecture, cultural background and social atmosphere in the whole region of Ostrava. Its important role was highlighted by its contribution of Ostrava's application to become the European capital of culture in 2015 announced by the EU.²⁸ In 2009 the firm Vítkovice, a.s., set up the biggest private secondary school in the district of Ostrava. This is necessary step for the stabilization after the breakdown of secondary education in 1990s and at the same time it will form the required base of qualified employees for the company itself and for the region of Northern Moravia and Silesia.

The strategy of Vítkovice, a.s., is based on four cornerstones: 1. *effective employment of production base and development of engineering*, 2. *cooperation with universities and academic institutions*, 3. *use of modern production technologies, information tech-*

nologies and green technologies, and 4. *cooperation with the region*.

A special priority is given to *Green Technology*: in the area of careful approach to the environment, the group is converting all transportation on the natural gas basis (CNG technology); the company builds biogas stations for production of heat and for fuelling vehicles. It has also built a cleaning station and developed trailers for transportation of large capacity of gas for the case of production or distribution breakdowns. In this way, the transport could be converted to gas fuelling. In the next period the company plans to replace primary resources with recycled metallurgic waste, develop laboratories and environmental testing, and projects of gasification of transport.

Vítkovice Holding is also very active in the area of environmental responsibility and social responsibility. This is determined by the nature of its technology and by holistic approach to environmental and social issues.

Conclusions and Recommendations for Future Research

The sustainability reporting process in general consists of several phases: the accounting for production process and measuring the company's social and environmental performance. The key reasons that motivate companies to report are stakeholder pressures, legal compliance, competitive advantage and public image.

The specific Romanian approach to corporate sustainability reporting is still at an early stage, though certain steps have been taken in addressing these issues. Firstly, the majority of Romanian companies do not publish sustainability reports. Multinational companies include information on

²⁷ For more details on production see <http://www.vitkovice.cz/10/en/node/156> [consulted on 20.5.2011].

²⁸ Annual report Vítkovice, a.s., 2009, p. 9 [in Czech language].

their social and environmental practices in the company's annual report that is made available to all stakeholders via their websites. In some cases, such as for some Romanian companies or SMEs, although they have a company website, the companies do not publish their annual reports with such information. Another important aspect is that as environmental reporting is voluntary in Romania, companies are tempted to present only positive aspects that could build an advantage in their relations with stakeholders.

An integrated approach to corporate reporting is needed in Romania. In this case, the trend is set by the big companies. For example, if in 2006, only 24 % of the first 100 Romanian companies,²⁹ ranked according to the recorded turnover, have engaged in sustainable development reporting, at present their number increased to 31 % companies publishing information on sustainable development.

As it concerns the current state of development of sustainability reporting in the Czech Republic we can observe that this initiative is principally driven by a strive for standardization coordinated by the Ministry of Environment. Nowadays corporate environmental and sustainability reporting is motivated by the tendency to include the environmental problems into official company reports covering wide area of company's performance that should also include economic and social aspects. Environmental and social reporting on company level should also bring some benefits to the companies in concern. This approach, which is close to managerial accounting methodology, is very demanding on internal informational processes. However, there is

a pressure from the ministry to introduce special environmental standards as a compulsory part of official company reports.

Besides the government's efforts, there is also a specialized semi-governmental agency, CENIA, which deals with publicly available environmental information and facilitates creation and collection of the cross-media environmental information supporting better sustainability and environmental policies. The agency acts as a standard Environment Protection Agency and has been certified according to ISO 9001:2000, ISO14001:2004, OHSAS 18001:1999 and EMAS.

To sum up, the government efforts in the Czech Republic are carried out by the Ministry of Environment. The sustainability reporting is voluntary and is predominantly exercised by big companies which consider the environmental issues important.

We believe that a future research should concentrate on the key substance of sustainability reporting and it could represent a starting point in developing a model for social and environmental reporting at company level. The authorities could learn from particular approaches and practices to sustainability reporting around the world. This study contributes to the literature on sustainability reporting with four case studies of companies from two different countries. It would be beneficial to extend this research to greater number of Czech and Romanian companies and select mainly those working in heavy industry which is technologically and materially demanding. This way, the regulatory institutions could find the best practices of measuring and reporting environmental effects and reporting sustainability. ■

²⁹ See <http://www.kpmg.com/RO/ro/articole-publicatii/publicatii-recente/presa/Pagini/integrare-rapoarte-dezvoltare-durabila.aspx> [consulted on 26.1.2011].

LITERATURA

ANNUAL REPORT CEZ, a.s. 2009. Available at http://www.cez.cz/eede/content/file/investors/2009-annual-report/2009_skupinacez_vyrocn_i_zprava_cj.pdf.

ANNUAL REPORT VITKOVICE, a.s. 2009 (in Czech Language). Available at <http://www.vitkovice.cz/default/file/download/id/7747/inline/1>.

BECK, U.: *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage Publications, Ltd., 1992. ISBN 0-8039-8346-8.

BECK, U.: *World Risk Society*. Oxford: Polity Blackwell Publisher Press 1999. ISBN 0-7456-2220-8.

BURRITT, R. L.: Environmental Management Accounting: Roadblocks on the Way to the Green and Pleasant Land. *Business, Strategy and the Environment*, 2004, no. 13, p. 13–32. ISSN 1099-0836.

CARAIANI, C. et al.: Green Accounting in Romania: a Vision to European Integration. Vienna University Conference paper, 2006, p. 1–20. Available at <http://www.sre.wu-wien.ac.at/ersa/ersaconfs/ersa06/papers/476.pdf> [consulted on 15. 5. 2011].

CENIA, Czech Environmental Information Agency. Available at http://epanet.ew.eea.europa.eu/european_epas/countries/cz [consulted on 5. 5. 2011].

CIACU, N.: Responsabilitatea Sociala Corporativa la STX Europe – Santierul Naval Braila. In Borțun, D. (Coord.): *Responsabilitatea socială corporativă: de la relații publice la dezvoltare durabilă*. București: SNSPA, 2010, p. 400–411. ISSN 1582-2559. Available at <http://etica-in-afaceri.blogspot.com/2009/04/conferinta-rsc-la-bucuresti.html> [consulted on 10. 5. 2011].

CLUB OF ROME. Available at http://www.clubofrome.org/eng/new_path/CoR_Flyer_090605.pdf.

CO₂ EMISSIONS FROM FUEL COMBUSTION IEA STATISTICS, 2010 Edition, International Energy Agency. Available at <http://www.iea.org/co2highlights/co2highlights.pdf> [consulted on 10.5.2011].

FREEMAN, E.: *Strategic Management: Stakeholders' Approach*. Boston: Pitman Press, 1984. ISBN 0-2730-1913-9.

GIDDENS, A.: *Modernity and Self Identity; Self and Society in the Late Modern Age*. Oxford: Polity Press, Standford University Press 1991. ISBN 0-8067-1944-6.

GRISERI, P., SEPPALA, N.: *Business Ethics and Corporate Social Responsibility*. Andover: Cengage Learning 2010. ISBN 978-3-86624-494-8.

HAJEK, M.: Material Flow Cost Accounting and Preparation. In Zak, M. (Ed.): *Sustainability Accounting and Reporting*. Praha: CES VŠEM 2009, p. 210–212. ISBN 978-80-86131-82-5.

IAMANDI, I., FILIP, R.: Instruments for Evaluating the Performance of Corporate Social Responsibility. *The Romanian Case*, 2008, no. 27 (1), p. 99–122. ISSN 1454–4296. Available at <http://rejournal.eu/Portals/0/Arhiva/JE%2027/JE%2027%20-%20Iamandi%20Filip.pdf> [consulted on 5. 5. 2011].

IENCIU, A., MULLER, V., MATIS, D.: Environmental Reporting within the Romanian Companies. *International Journal of Energy and Environment*, 2011, vol. 5, p. 123–131. Available at <http://www.naun.org/journals/energyenvironment/19-746.pdf> [consulted on 20. 5. 2011].

LOCKHART, J. A.: *Accounting for a Sustainable Future*, introductory lecture for CPA the Washington Society of CPA, Northwest Chapter in 2007. Available at <http://www.youtube.com/watch?v=68d9TqhhZdM&feature=related> [consulted on 5. 5. 2011].

MEADOWS, D.: *The Limits to Growth*. New York: HarperCollins 1992. ISBN 0-673-46328-1. Available at http://www.newsociety.com/newsletter/News40/nev_ch3.pdf [consulted on 5. 5. 2011].

MITCHELL, A., SIKKA, P.: *Taming the Corporations*, Association for accountancy & Business Affairs, Essex, 2005. ISBN 1-902384-09-1.

SARBANES OXLEY ACT, 2002. Available at <http://fl1.findlaw.com/news.findlaw.com/cnn/docs/gwbush/sarbanesoxley072302.pdf> [consulted on 15. 5. 2011].

SCHALTEGGER, S., BURRITT, R. L.: *Contemporary Environmental Accounting – Issues: Concepts and Practice*. Sheffield: Greenleaf Publishing 2000. ISBN 1-874719-34-9.

SCHUMACHER, E. F.; *Small Is Beautiful: Economics as If People Mattered: 25 Years Later... With Commentaries*. Vancouver: Hartley & Marks Publishers 1999. ISBN-13: 978-0881791693.

SOLOMON, J.: *Corporate Governance and Accountability* (2nd ed.). Chichester: John Wiley 2007. ISBN-13: 978-0470034514.

SUSTAINABILITY REPORTING GUIDELINES, Available at <http://www.globalreporting.org/NR/rdonlyres/7DB67FFF-81EE-402F-A218-36940C883DD5/0/G31GuidelinesinclTechnicalProtocolFinal.pdf> [consulted on 15. 5. 2011].

UNITED NATIONS DIVISION FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT: *Environmental Management Accounting Procedures and Principles*. Prepared for the Expert Working Group on “Improving the role of government in the promotion of environmental management accounting”. New York: United Nations 2001. Available at <http://www.un.org/esa/sustdev/publications/proceduresandprinciples.pdf> [consulted on 5. 3. 2011].

THE WORLD CONSERVATION UNIT . Available at <http://www.unpei.org/PDF/budgetingfinancing/Environmental-accounting.pdf> [consulted on 5. 5. 2011].

SUSTAINABILITY REPORTING IN ROMANIA AND IN THE CZECH REPUBLIC: A COMPARATIVE STUDY

Ing. Irena Jindřichovská, CSc., Mgr. Irina Purcarea

ABSTRACT

This paper concentrates on development of sustainability reporting with special accent on environmental and social issues in countries which recently joined the EU: Romania and the Czech Republic. The article analyses the short tradition of CSR reporting in both countries and the current state of development. The article also deals with the plans to implement rules of sustainability reporting into compulsory financial reporting statements in the Czech Republic and compares it with the country-specific approach in Romania.

We use comparative case study approach in the two countries in energy sectors and heavy machinery works. We have found that the standard of sustainability reporting is based on the same principles in both countries, originating from common roots, but the particular approaches differ. In our opinion, more systematic regulatory approach may be adopted in Romania, whilst non-prescriptive approach to environmental reporting should be adopted in the Czech Republic, similarly to other developed countries.

KEYWORDS

Corporate social responsibility, environmental accounting, sustainable development, Czech Republic, Romania.

JEL CLASSIFICATION

M14, M21, M41

Centrum ekonomických studií Vysoké školy ekonomie a managementu

Centrum ekonomických studií VŠEM (CES VŠEM) je výzkumné pracoviště Vysoké školy ekonomie a managementu. Výzkum je zaměřen zejména na analýzu faktorů konkurenceschopnosti české ekonomiky v mezinárodním srovnání a na identifikaci souvisejících hospodářsko-politických implikací pro podporu ekonomického dohánění a přechodu na znalostně založenou ekonomiku. Realizace výzkumných aktivit probíhá od roku 2005 v rámci dlouhodobého výzkumného projektu (Centrum výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky, MŠMT 1M0524).

Tematicky je výzkum zaměřen na čtyři oblasti: (1) Růstová výkonnost a stabilita, (2) Institucionální kvalita, (3) Strukturální konkurenceschopnost a (4) Inovační výkonnost. Specifická pozornost je věnována strukturálním aspektům konkurenceschopnosti na odvětvové a regionální úrovni. CES je odborným garantem magisterského studijního programu Vysoké školy ekonomie a managementu (www.vsem.cz). Spolupracuje rovněž na řadě mezinárodních výzkumných projektů v problematice znalostně založené konkurenceschopnosti a podílí se na expertizních aktivitách pro veřejnou správu v oblasti růstové výkonnosti a stability, výzkumu a vývoje a inovační výkonnosti.

Pokyny pro autory

Odborný vědecký časopis *Ekonomické listy* se skládá ze dvou částí, recenzované a nerecenzované. V recenzované části jsou uveřejňovány pouze příspěvky, o jejichž zařazení rozhodla redakční rada na základě recenzního řízení; v nerecenzované části pak zejména ekonomické přehledy vycházející ze šetření převážně mezinárodních odborných institucí, zprávy z konferencí či recenze publikací aj.

Autoři sami uvádějí, do které části nabízejí své příspěvky.

Redakce přijímá pouze dosud nepublikované příspěvky.

Na zařazení příspěvku nevzniká právní nárok.

Rukopis příspěvku do recenzované části (v členění úvod, vlastní stať, závěr, literatura; abstrakt, klíčová slova a JEL klasifikace v anglickém jazyce) o celkovém rozsahu do 45 000 znaků může být předkládán v českém, slovenském nebo anglickém jazyce, a to pouze v elektronické podobě zasláním na e-mailovou adresu: elisty@vsem.cz. Grafy předkládejte v Excelu, tabulky ve Wordu. Seznam literatury uvádějte v abecedním pořadí dle normy ČSN.

Ekonomické listy Centra ekonomických studií Vysoké školy ekonomie a managementu jsou vydávány s podporou grantu MŠMT výzkumná centra 1M0524.

Ekonomické listy

číslo 5, ročník 2.

Odborný časopis Centra ekonomických studií Vysoké školy ekonomie a managementu;
vychází 10 čísel ročně

Vydavatel

Centrum ekonomických studií Vysoké školy ekonomie a managementu, o.p.s
Národní 2600/9a, 158 00, Praha 5, www.cesvsem.cz
IČ: 25473361

Redakce: Mgr. Petra Pučalíková, elisty@vsem.cz

Redakční radu řídí: Prof. Ing. Milan Žák, CSc., výkonný ředitel CES VŠEM

Redakční rada

Dr. Adam Drab, Faculty of Social Sciences, Jan Długosz University Częstochowa

Doc. Ing. Jaroslava Hyršlová, Ph.D., Vysoká škola ekonomie a managementu

Prof. Ing. Christiana Kliková, CSc., Ekonomická fakulta, Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava

Ing. Václav Klusoň, DrSc., bývalý vědecký pracovník Ekonomického ústavu

Ing. Šárka Laboutková, Ph.D., Ekonomická fakulta, Technická univerzita v Liberci

Ing. Renáta Madzinová, Ph.D., Vysoká škola medzinárodného podnikania ISM Slovakia v Prešove

Doc. Ing. Ladislav Průša, CSc., Výzkumný ústav práce a sociálních věcí

Prof. Ing. Antonín Slaný, CSc., Ekonomicko-správní fakulta, Masarykova univerzita Brno

Doc. Ing. Ivo Straka, CSc., Vysoká škola obchodní v Praze

Ing. Bořek Vašíček, Ph.D., Universitat Autònoma de Barcelona

Ing. Josef Vlášek, Český statistický úřad

Doc. Ing. Norbert Žid, CSc., Fakulta informatiky a statistiky, Vysoká škola ekonomická v Praze

Doc. Ing. Mojmír Helísek, CSc., Vysoká škola finanční a správní

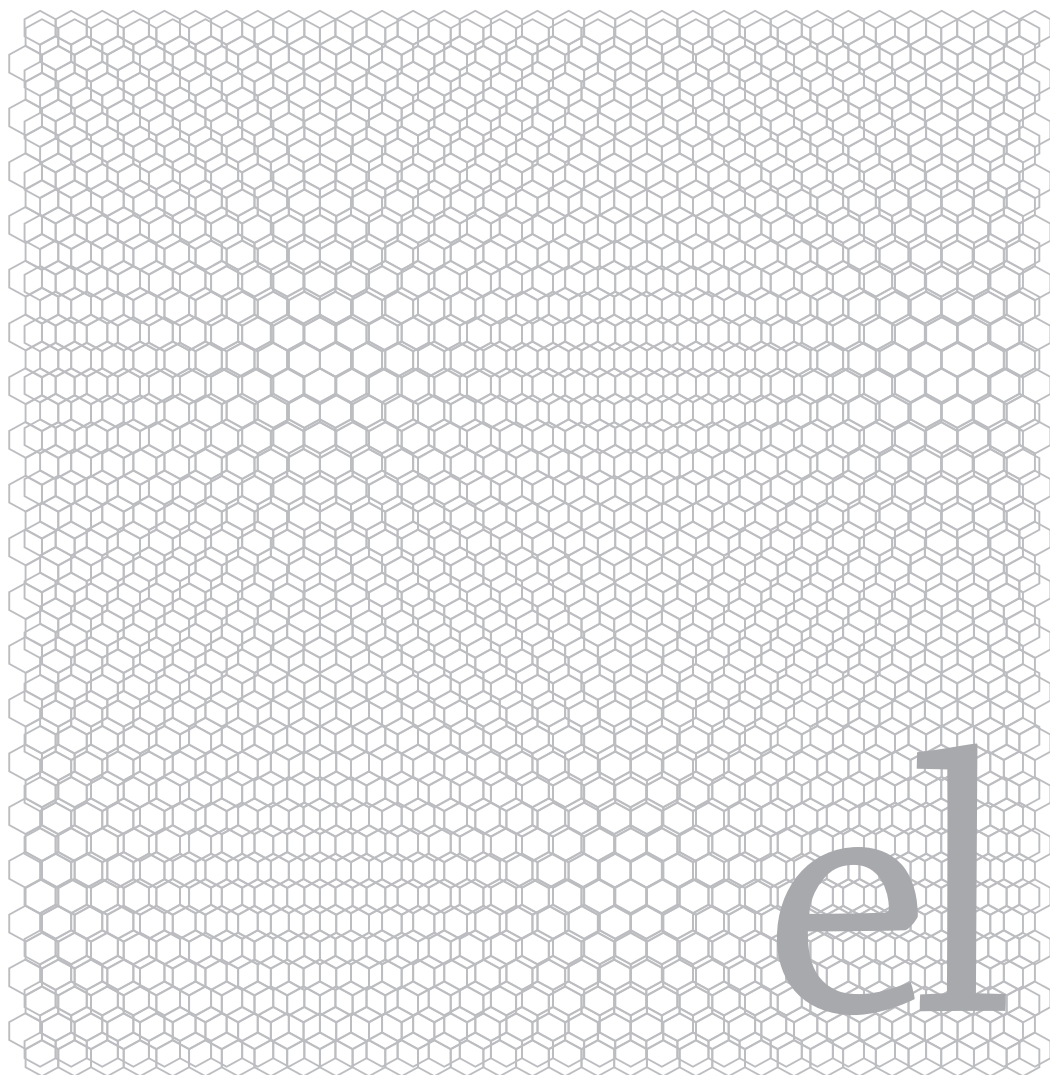
Jazyková redakce: Ing. Hana Rosická

Grafická úprava: PrintActive, s. r. o.

Vyšlo dne: 31. 5. 2011

ISSN: 1804-4166

© Centrum ekonomických studií Vysoké školy ekonomie a managementu, o.p.s.

e1